Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

DİYARBAKIR'DA TAZİYE GELENEĞİ

Asım Demir

Diyarbakır, 2012

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

DİYARBAKIR'DA TAZİYE GELENEĞİ

Asım Demir

Danışman
Yrd. Doç.Dr. Alaattin Dikmen

Diyarbakır, 2012

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Diyarbakır'da Taziye Geleneği" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

19/ 10/ 2012

Asım Demir

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

Diyarbakır'da Taziye Geleneği adlı Yüksek Lisans tezi, Dicle Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Asım Demir

Danışman
Yrd.Doç.Dr.Alaattin Dikmen

KABUL VE ONAY

Asım Demir tarafından hazırlanan "Diyarbakır'da Taziye Geleneği" adındaki çalışma, 19/10/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Metin BOZAN (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Celal ÇAYIR (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Alaattin DİKMEN (Danışman)

Enstitü Müdürü

..../..../2012

ÖNSÖZ

Bir toplumda ölüm ve sonrasında yapılan uygulamalar, o toplumun inançlarının genel çerçevesinin anlaşılması için önemli ipuçları içerir. Bu törenler, toplum ilişkilerini canlı tutan ve toplum bireylerinin neredeyse tamamını kapsayan sembolik değerlerle doludur. Özellikle geleneğin tesirli olduğu toplumlarda bu tür törenler fertleri için günlük hayatın önemli bir parçası olmuştur. Bu sembollerden hareketle toplumsal yapının oluşumu, işleyişi ve keyfiyeti hakkında bilgiler elde edilebilir. Diğer taraftan bu törenlerin tesirini kaybetmesinden veya alanının daraltılmasından o toplumun geleneğe bağlı yapıyı sürdürüp sürdürmediği ya da gelenekten ne kadar uzaklaştığı da anlaşılabilir. Bu bağlamda ölüm etrafında oluşmuş geleneği ortaya koyma adına yapmış olduğumuz "Diyarbakır'da Taziye Geleneği" konulu bu çalışmamızda, etrafında çok önemli sosyal ilişkiler gelişen, sosyal destek anlamında canlılığını koruyan ve önemli bir gelenek olan taziye hakkında bilgiler vermeye çalıştık.

Çalışmamız boyunca konu seçiminden başlayıp bütün çalışma boyunca yardımlarını, gerektiğinde bilgi ve desteğini, bizden esirgemeyen tez danışmanım Yrd.Doç.Dr.Alaattin Dikmen Bey'e müteşekkirim. Ayrıca çalışmamızı okuyarak gerekli düzenlemelerin yapılmasında yardımcı olan Araştırma Görevlisi Faruk Evrenk'e, Diyarbakır'ın eski taziye uygulamaları konusunda kaynak kişilere ulaşmamı sağlayan öğretmen arkadaşım Cemal Arbac ve Ferhat Avcı'ya teşekkür ederim.

İsimleri çalışmanın sonunda zikredilen ve bu araştırmanın ortaya çıkmasına temel katkıları olan "kaynak kişilere" de teşekkürlerimi özellikle belirtmek isterim.

Asım Demir

Diyarbakır, 2012

ÖZET

Sosyo-kültürel yapının önemli göstergelerinden ölümle ilgili inanç ve ritüellerin Diyarbakır'daki durumu, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Burada yaşayan farklı inançlara sahip dini gurupların ölüm ile ilgili uygulamaları ile bu uygulamaların benzeşen noktaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu uygulamaların toplumsal değişimle birlikte değişip değişmediği gibi konular da bu çalışmada ele alınmıştır.

Birinci bölümde, Diyarbakır halk kültüründe ölüm ile ilgili inanış ve uygulamalar ile bunların kaynaklarını ortaya koymaya çalıştık. Ölümden önceki uygulamalar, ölümün duyurulması, ölümden sonra yapılan işlemler, ölünün gömülmeye hazırlanışı, ölünün yıkanması, ölünün kefenlenmesi, cenaze namazı, defin ve ölümden sonraki süreçte ortaya çıkan yas ve ağıt ile hayır maksatlı yapılan uygulamalar aktarıldı.

İkinci bölümde ise, çalışmanın temelini oluşturan Diyarbakır'daki taziye uygulamaları konusu işlenerek taziye yeri, taziye süresi, taziye sözleri, taziyede yapılan ikramlar, taziyelerde din adamlarının rolü, ölüm sonrası sosyal destek gibi uygulamalar anlatıldı.

Anahtar Kelimeler

Taziye Geleneği, Sosyal Destek, Ölüm, Yas, Ağıt, Diyarbakır

ABSTRACT

Important indicators of socio-cultural structures beliefs and rituals about death in Diyarbakır state constitute the subject of this study. Religious groups of different faiths who live here on the practices of death points that have been studied in similar applications. In addition, issues such as whether changed with the social change these applications are discussed in this study.

In the first chapter, Diyarbakir folk culture, beliefs and practices related to death and tried to reveal their sources. Applications before death, death announcement, the actions taken after death, the deceased buried preparation, washing of the deceased, the deceased enshrouded , funeral prayers, burial and death occurring after the period of mourning and lamentation transferred to the practices with purpose of good.

In the second part of the study that forms the basis of applications processed in Diyarbakir condolence, condolence location, time of condolence, words of condolence, condolences to the refreshments, condolence role of the clergy, such as social support after the death described applications.

Key Words

Tradition of condolence, social support, death, mourning, keening, Diyarbakır

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **i**
ÖZET ..... **ii**
ABSTRACT ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
KISALTMALAR ..... **vi**

ARAŞTIRMANIN METODU **1**
1. KONUSU VE ÖNEMİ **1**
2. AMACI **1**
3. VARSAYIMLAR **2**
4. SINIRLILIKLAR **2**
5. YÖNTEM **3**

GİRİŞ **4**
İNANÇLAR MOZAİĞİ OLARAK DİYARBAKIR **4**
ÖLÜM ALGISI VE SOSYAL KABULÜ **7**

I. BÖLÜM **9**
DİYARBAKIR HALK KÜLTÜRÜNDE ÖLÜMLE İLGİLİ İNANIŞ, ADET VE PRATİKLER **9**
1. 1. ÖLÜM ANINDA YAPILANLAR **9**
1. 2. ÖLÜM SONRASI YAPILANLAR **12**
1. 2. 1.Defin Hazırlığı 13
1.2.2. Ölümün Duyurulması 18
1.2.3. Cenaze Namazı 18
1.2.4. Defin İşlemleri 19
1.2.5. Defin Sonrası Uygulamalar 22
1.3.YAS TUTMA VE AĞIT GELENEĞİ **25**
1.3.1.Yas 25
1.3.2.Yas Tutma Süresi 26
1.3.3. Yas Süresince Yapılması Hoş Karşılanmayan İş Ve Davranışlar 28
1.3.4. Ağıt 28
1.4.ÖLENİN ARDINDAN HAYIR MAKSADIYLA YAPILANLAR **33**
1.4.1. Kur'an Okutmak 33
1.4.2. Iskat ve Devir 34
1.4.3. Mevlit Okutmak 36
1.4.4. Sadaka Vermek 37
1.4.5. Mezarlık Ziyaretleri 38

II. BÖLÜM **42**
DİYARBAKIR'DA TAZİYE UYGULAMALARI **42**
1. 1. TAZİYE YERİ **43**
1.1.1. Geleneksel Boyut **43**

1.1.2. Taziye (Yas) Evi 43
1.1.3. Kadın Taziye Evi 46
1.1.4. Taziye Evinin Sosyal Dayanışma ve Kaynaşmaya Katkısı 47
1.2. TAZİYE SÜRESİ 48
1.3. TAZİYENİN YAPILIŞ ŞEKLİ 48
1. 4. TAZİYE SÖZLERİ 50
1.5. TAZİYEDE İKRAM 50
1.6. TAZİYEDE KUR'AN OKUMA, DUA ETME VE VAAZ 52
1.7. ÖLÜM VE SONRASINDAKİ UYGULAMALARDA DİN ADAMLARININ ROLÜ 53
1.8. TAZİYE ZİYARETİNE DESTEK MAKSADIYLA BİRŞEYLER GÖTÜRME 54
1.9. TAZİYELERDEKİ UYGULAMA FARKLILIKLARI 55
1.10. TAZİYE VE PROPAGANDA 56
1.11. TAZİYE GELENEĞİ VE SOSYAL MEDYADA YANSIMALARI 56
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 59
CENAZE VE TAZİYE İLE İLGİLİ BAZI TERİMLER 62
KAYNAKÇA 63

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

çev. : Çeviren

D.B.B : Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi

Hz. : Hazreti

İFAV : Marmara İlahiyat Vakfı

ss. : Sayfa sayısı

SBARD : Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

SDÜ : Süleyman Demirel Üniversitesi

T.D.V : Türkiye Diyanet Vakfı

üniv. : Üniversitesi

ARAŞTIRMANIN METODU

1. KONUSU VE ÖNEMİ

Canlılarda hayati fonksiyonların sona ermesi anlamına gelen ölüm karşısında hissedilenler ve ölüm sonrası bilinmezlik bütün toplumlarda çeşitli inanma, adet ve törenleri beraberinde getirmiştir.[1]

Bir toplumda ölüm ve sonrasında yapılan uygulamalar, o toplumun inançlarının genel çerçevesinin anlaşılması için önemli ipuçları içerir. Bu törenler, toplum ilişkilerini canlı tutan ve toplum bireylerinin neredeyse tamamını kapsayan sembolik değerlerle doludur. Özellikle geleneğin tesirli olduğu toplumlarda bu tür törenler fertleri için günlük hayatın önemli bir parçası olmuştur. Bu sembollerden hareketle toplumsal yapının oluşumu, işleyişi ve keyfiyeti hakkında bilgiler elde edilebilir. Diğer taraftan bu törenlerin tesirini kaybetmesinden veya alanının daraltılmasından o toplumun geleneğe bağlı yapıyı sürdürüp sürdürmediği ya da gelenekten ne kadar uzaklaştığı da anlaşılabilir.

Türkiye'de yürütülen sosyoloji çalışmalarında ölüm, ölümle ilgili tören ve mekânlar konularının ihmal edildiği ya da yeterli çalışmanın yapılmadığı göz önüne alındığında ölüm olgusunu teorik ve pratik düzeyde sosyal görünümüne ağırlık verecek şekilde incelenmesi büyük önem arz etmektedir.[2]

2. AMACI

Sosyal bir destek olan taziye aynı zamanda toplumda inanç hayatının şekillenişindeki destekleyici unsurlar hakkında bilgi veren bir hadisedir. Özellikle örf ve

[1] Nilgün Çıblak, "Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler", **Türk Kültürü, Sayı** 474, 2002, s.2.

[2] Zülküf Kara, Ölüm Fenomeni Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması –Kayseri Örneği- (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü- **Yayınlanmamış Doktora Tezi)** Kayseri, Şubat 2009, s.3.

adetlerin, kültürel değerlerin etkin olduğu geleneksel toplumlarda bu törenler daha işlevseldir.

Geleneksel yapının korunduğu ancak modernleşme ile beraber iletişim araçlarının yaygınlaşmasının da etkisiyle hızlı bir değişimin yaşandığı Diyarbakır'da;

Ölüm sonrası uygulamalar ve taziye geleneğinin bugünkü durumu nedir?

Bu geleneğin uygulanmasında dinin rolü nedir?

Modern hayat, geleneğe ait ölüm algısını ve ritüellerini dönüştürmüş müdür?

Yeni ölüm algısı ve ritüelleri oluşmuş mudur? Gibi sorular cevaplanmaya çalışılacaktır.

3. VARSAYIMLAR

1. Kentleşme ile birlikte geleneğe bağlı bazı uygulamalar önemini kaybetmiştir.
2. Geleneğin ve dini inançların omurgasını oluşturduğu uygulamalar kentleşme sürecinde varlıklarını korusalar da, asıl maksadını yitirmeden şekil değiştirdiği sosyolojik bir gerçektir.
3. Bulundukları sosyal yaşam içerisinde, egemen kültürün eğitim-öğretim kurumlarından faydalanma ve pazar ortaklığından dolayı birçok alanda olduğu gibi ölüm ve sonrası uygulamalarda farklı dini inançlardaki kimselerin birbirlerinden etkilendikleri ve benzer bazı uygulamalarda bulundukları görülmektedir.
4. Ölüm olgusuna bağlı ritüelleri kadınlar, erkeklerden daha çok yerine getirme eğilimindedirler.
5. Kişinin sosyo-kültürel durumu ve eğitim düzeyi yükseldikçe ölüm ritüellerine ilgisi azalır.
6. Ölüm olayı, ölenin yakınlarına ekonomik yükümlülükler getirir.

4. SINIRLILIKLAR

Diyarbakır'da, ölen kişinin ailesine yapılan taziye ziyareti ile ölünün aile ve yakın çevresinin yaptığı uygulamalar çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Örneklem grubu geneli itibariyle günümüzde Diyarbakır'da yaşayan Sünni-Alevilerden oluşan Müslüman toplum seçilmiştir. Örneklem grupların pratikleriyle, toplumda varlığı bilinen

başka sosyal grupların pratiklerinin kıyaslanması amacıyla Diyarbakır'da şu an sayıları az da olsa yaşayan kadim bir diğer inanç grubu olan Hıristyan/Süryaniler de örnekleme dâhil edilmiştir. Çalışmada, sosyal grup içinde genel kabul gören ve uygulanan konulara ağırlık verilmiştir. Çalışmamızda adet, gelenek ve uygulamalarla ilgili elde edilen bilgiler görüşülen kimselerin anlatımlarıyla ve katılımcı gözlem yoluyla elde edilen verilerle sınırlıdır.

5. YÖNTEM

Ölüm seremonileri ve taziye uygulamaları gibi inançlarla şekillenen gelenekler ve uygulamalara bakarak o toplumun sosyal ilişkileri hakkında bazı verilere ulaşmayı hedefleyen bu çalışmada yazılı kaynakların yanı sıra taziye ziyaretleri yapılarak, katılımcı gözlem ve görüşmelere dayalı olarak elde edilen bilgiler, bilimin kendi disiplini çerçevesinde oluşturulmuş metotlarla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın bir bütünlük arz etmesi maksadıyla ölüm öncesi uygulamalar da çalışmaya dâhil edilmiştir.

GİRİŞ

İNANÇLAR MOZAİĞİ OLARAK DİYARBAKIR

Diyarbakır, Cezire denilen Mezopotamya'nın kuzey tarafından sonunda olup Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ortasında yer almaktadır. Siirt, Muş, Mardin, Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya, Elazığ ve Bingöl illeriyle çevrilmiştir. Yüzölçümü 15.354 kilometre karedir. 37.30 ve 38.43 kuzey enlemleriyle, 40.37 ve 41.20 doğu boylamları arasında kalmaktadır. Etrafı fazla yüksek olmayan dağlarla çevrili, ortası çukurcadır.[3] Diyarbakır'ın topraklarının, % 37'si dağlar, % 31'i ovalar, %30'u platolar % 2'si yaylalardan meydana gelmiştir. Ovalar tarıma elverişli ve verimlidir. Bu verimli topraklar Dicle nehri ve kolları tarafından sulanmaktadır. Şehir, Dicle havzasının yukarı kesiminde, nehrin sağ yakasında denizden yüksekliği 650 m. olan yüksek bir platoda, önemli ticaret ve ulaşım yolları kavşağında kurulmuştur.[4]

Irak ve İran'ı Akdeniz ve Karadeniz'e bağlayan yolların kavşağında kurulan, milâttan önce 2300'den beri bir yerleşim merkezi olan şehrin eski adı Amida olup bu isim hakkında çeşitli rivayetler varsa da kelimenin nereden geldiği kesin olarak bilinmemektedir. İslâmî dönemde bu isim Âmid şeklini almış[5] ve XVII. yüzyıla kadar hem şehir hem de onun merkez olduğu sancağın adı olarak kullanılmıştır. Osmanlılar döneminde Kara Âmid adıyla da anılan şehrin daha sonraki adı olan Diyarbekir ise müslüman Araplar bölgeyi fethettikten sonra, Rebîa Araplarının iki büyük kabilesinden biri olup Dicle kenarlarında yaşayan Bekir b. Vâil kabilesinin yayıldığı topraklara verilen Diyar Bekr veya Diyâr-ı Bekr adına dayanır. Bu bölge için ne zamandan beri kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte VIII. yüzyıldan itibaren kaynaklarda geçtiği tesbit edilen Diyâr-ı Bekr Osmanlı hâkimiyeti döneminde Diyarbekir şeklini alarak Âmid şehri ve sancağı merkez olmak üzere teşkil edilen

[3] Şevket Beysanoğlu, Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi, I.Cilt, D.B.B. Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara 1996, s.1.
[4] İslam Ansiklopedisi, 9.Cilt, T.D.V. Yayınları, İstanbul 1994, s.464.
[5] A.g.e, s.464.

beylerbeyiliğin adı olmuş, XVII. yüzyıldan sonra ise şehir merkezi için kullanılmaya başlanmış, 1937'de Diyarbakır şekline çevrilmiştir. [6]

Geçmişte Bizans, Sâsânî, Emeviler, Abbasi, Şeyhoğulları, Hamdani, Büveyhoğulları, Mervani, İnaloğulları, Nisanoğulları, Selçuklu, Eyyubi, Artukoğulları, Akkoyunlu, Osmanlı gibi devletlerin hâkimiyetine girmiş, beyliklere ve devletlere başkentlik yapmış olan Diyarbakır kültürel, sosyal, inanç ve iktisadi yapısıyla Anadolu'daki önemli şehirlerden biri olmuştur.

Osmanlı döneminde beylerbeyliği[7]olan Diyarbakır ve çevresinin, dini-sosyal gruplar açısından inanç merkezi[8] denilebilecek kadar zengin olduğu görülmektedir. Şehirde Müslümanlar(Sünni/Alevi) başta olmak üzere Şemsiler, Yahudiler, Hıristiyanlar (Süryani/Keldani) ve Yezidiler gibi birçok dinin mensupları bulunmaktaydı. Bizans'ın baskılarından kaçan Süryaniler'in bir müddet patriklik merkezini Diyarbakır'a taşımalarının yanı sıra Keldaniler için de şehir patriklik merkezi idi. Bugün için Diyarbakır şehrinde yaşayan farklı dini toplulukların durumundan söz etmek mümkün gözükmemektedir.[9] Çok az denebilecek sayıda Süryani, Keldani ve Yezidi günümüze kadar varlıklarını sürdürebilmiştir.

Cumhuriyet döneminde Diyarbakır, önemli atılımlar gösterirken, tarihsel rolünü kaybederek Osmanlı Devleti dönemindeki Diyarbekir vilayetinin merkezi ile sınırlı olan bir ile dönüşmüştür. Özellikle Cumhuriyet ile birlikte sınırların daralması sonucu, Diyarbakır'ın ticaret yolları kapanmış ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan eski Osmanlı şehirleriyle bağlantısı kopmuştur. Ticaretin her geçen gün azalması toplumsal yapının hareketlenmesine ve değişmesine neden olmuş, Diyarbakır göç vermeye başlamıştır. Varlıklarını Cumhuriyet sonrasına kadar devam ettirmiş olan Yahudiler önce İstanbul'a göç etmişler, daha sonra ise İsrail Devleti'nin kurulması ile büyük bölümü İsrail'e geçmiştir[10]. Hıristiyanlar gibi diğer dini azınlık cemaatleri mensubu kimseler de Anadolu'nun ticari anlamda daha canlı olan İstanbul gibi illerine veya yurt dışına gitmişlerdir.

---

[6] İslam Ansiklopedisi, 9.Cilt, T.D.V. Yayınları, İstanbul 1994, s.465.
[7] Behsanoğlu, a.g.e, s.2.
[8] Ahmet Taşğın, "İnanç Merkezinin Sosyal Bütünleşmedeki İşlevi: Diyarbakır Örneği",Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi(23–27 Eylül Mersin), Ankara: Tüksev Yayınları, 2004, s.1.
[9] Taşğın, a.g. m. s.6.
[10] Taşğın, a.g. m. s.5

Sosyal hareketlenmelerin olduğu bu dönemde surların içine sıkışan Diyarbakır, surların dışına çıkmaya başlamıştır. Doğusunda Dicle nehri, güneyinde bahçelikler bulanan Diyarbakır, zorunlu olarak düzlük olan kuzey batı kısmına taşınmıştır. Özellikle devlet kurumları için binalar yapılması sonucunda bu binalar etrafında yeni mahalleler kurulmuştur. Bu süreç 1950'den 1970'li yıllara daha da hızlanarak devam etmiştir.[11] Yeni iş imkânlarının oluşturulması, şehirleşme, eğitim ve sağlık alanlarında önemli gelişmeler olmasıyla beraber Güneydoğu Anadolu Bölgesinin önemli merkezlerinden birisi haline gelen Diyarbakır, çok sayıda göç almıştır. Göçler sebebiyle duyulan mesken ihtiyacı beraberinde gecekondulaşmayı da hızlandırmıştır.

Tarımdaki teknolojik gelişmeler, ulaşım imkânlarının artması ve 80'li yıllarda bölge genelinde yaşanan terör olayları sebebiyle şehir merkezine köylerden, ilçelerden ve diğer şehirlerden yoğun bir göç başlamıştır. Bu göçlerden sonra 90'lı yıllarda şiddet olaylarının daha da artmasıyla hem şehir merkezine hem de şehir merkezinden il dışına yoğun göçler yaşanmıştır.

1990 sonrası artan nüfusla beraber mekânsal alan büyümüş ve şehrin altyapı problemlerinin artmasına neden olmuştur. Bu yoğun göçler sonucunda kent hizmetlerinin sağlanabilmesi ve sürdürülebilmesi için 1993 yılında Diyarbakır büyükşehir yapılmış ve Bağlar, Yenişehir, Sur merkez ilçe belediyeleri kurulmuştur. 1991'de kurulmuş olan Kayapınar dâhil merkez ilçelerden başka Bismil, Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp, Lice ve Silvan ilçeleri ile nüfusu bir buçuk milyonu[12] geçmiştir.

[11] İslam Ansiklopedisi, T.D.V. Yayınları, İstanbul 1994, Cilt 9, s.471.
[12] http://www.tuik.gov.tr 18.03.2012

ÖLÜM ALGISI VE SOSYAL KABULÜ

Ölümsüz bir yaşam olmadığından ilk çağlardan günümüze kadar insanoğlu ölümü düşünmüş ve onu tanımlamaya çalışmıştır. Kişilerin dünyaya bakış açılarına göre tanımlanan ölüm, hayatın her alanına; sanata, edebiyata, bilime ve felsefeye konu olmuştur. Çağlar boyunca insanları etkilemiş ve yönlendirmiş bir gerçeklik olan ölüm, sadece atık olarak geride ceset bırakan biyolojik bir olay[13] olmayıp aynı zamanda gerçekleştirilen uygulamalarla sosyal hayatı ilgilendiren bir durum haline gelir. Ölümle ilgili inanç ve pratikler ölümden önce başlar, ölüm sürecinde ve ölümden sonra da devam eder. Bu tür inanç ve uygulamalar, toplumsal bir gerçeklik olarak ölümün sosyolojik okumaya tabi tutulmasını mümkün kılar.

Sosyoloji, ölümün "yaşamsal fonksiyonların sona ermesi" şeklindeki biyolojik tanımını sosyal faktörlerle ilişkilendirilerek ele almaktadır. Sosyolojideki en önemli kabul ölümün, ölen kişi için biyolojik olarak bir son anlamına gelirken, geride kalanlar için yarattığı yoksunluk süreci içinde sosyal ilişkilerle birlikte şekillenen keder, ağıt, yas, taziye gibi kavramlar çerçevesinde vücut bulan ritüellerden dolayı sosyal bir olgu olduğudur.

Ölüm ve sonrasında yapılanlar ve bunlara yüklenen anlamlar sosyo-kültürel, etnik yapı, zaman ve inanç ile ilgili değişkenlere bağlı olarak bir kültürden diğerine farklılıklar gösterebilmektedir. Kimilerine göre ölüm bir yok oluşu ifade ederken kimilerine göre sonsuz, yeni bir hayata veya asıl hayata başlamaktır. Bu farklı anlayışlardan dolayı ölüm ve sonrasında her toplumun kendine göre ölümü anlamlandırmasına bağlı olarak yaptıkları ölüm/ölüm sonrası uygulamalar, adetler ve inanışlar vardır. Bu uygulama ve inanışlar o toplum bireylerince benimsenir ve uygulanırlar. Bu şekilde sonuçları ve göstergeleri[14] açısından sosyal bir olaya dönüşen ölüm, ölüm sosyolojisinin konusu olmaktadır.

Ölüme ilişkin ritüeller toplumdan topluma değişmekle birlikte önemli işlevlere sahiptir. Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum bireylerini kuşatan bu

[13] Louis-Vincent Thomas, Funeral Rites, Çev. Nermin Öztürk, (Cenaze ayinleri), Necmettin Erbakan Üniv.İlahiyat Fakültesi Dergisi Yıl 2003, s 238
[14] Kara, a.g. t, s.1.

inanmalar, adetler, törenler ve kalıplaşmış davranışlar başlıca iki gruba ayrılabilir. Bunlardan birincisi ölenin öte dünyaya gidişini kolaylaştırmak; onun hem dünyada bıraktıklarının gözünde hem de öte dünyada mutlu bir ölü olmasını sağlamak için yapılan uygulamalardır. İkincisi ise, ölenin yakınlarının ruhsal durumlarını düzeltmek, onlara destek olmak ve onları yeniden topluma dâhil etmek amacıyla yapılanlardır.[15]

Bir toplumun kültürünü, düşünüş şeklini, toplumsal yapının temellerini ve toplumun geçirdiği değişimleri anlamak için ölüm ve onun etrafında geliştirilen ritüeller önemli unsurlardır. Bu uygulamalara bakılarak toplumun kültürel birikimlerinin kaynakları en iyi şekilde anlaşılabilir.

[15] Çıblak, a.g.m, s.2.

I. BÖLÜM

DİYARBAKIR HALK KÜLTÜRÜNDE ÖLÜMLE İLGİLİ İNANIŞ, ADET VE PRATİKLER

Ölüm için her toplumun inanç ve yaşayışlarına göre ortaya çıkan toplumsal tepkiler vardır. Ölüm karşısındaki bu toplumsal tepkiler ölüm öncesinde yapılan bazı uygulamalar ile başlayıp ölümden sonra da devam eder. Bu inanç ve uygulamalar kaynağını toplumun dini inanç ve yaşayışı ile örf-adet ve geleneklerinden alır. Her toplumda bu değerler değişebildiğinden ölüm süreci ve bu sürece katılan bireyler, aileler ve toplulukların yönelimlerinde farklılıklar olabilmektedir.

Bu bağlamda Diyarbakır'da yaşayan topluluğun da ölüm ve sonrası için uyguladıkları bazı pratikler vardır. Bunları genel anlamda ölüm anında yapılanlar ve ölüm sonrasında yapılanlar olarak iki başlık altında inceleyebiliriz.

1. 1. ÖLÜM ANINDA YAPILANLAR

Diyarbakır'da yaşayan toplumun inancına göre kişiler, kaza ve tabii afet gibi sebeplerle vakitsiz denilen ani bir şekilde değil de ölüm yatağında iken ölümü bekliyorsa ölüm anı ile ilgili geleneğe ait birçok inanış ve uygulama kendisini gösterir.

Hastada meydana gelen bazı değişiklikler hastanın öleceğine yorumlanır. Ölümcül hasta konuşamazsa, gözlerini bir noktaya dikerse, göz parlaklığını yitirirse, gözünden yaş akarsa, ağzını tuhaf tuhaf hareket ettirirse[16], kendi kendine oradakilerin görmediği biriyle konuşuyormuş gibi davranırsa veya oradakilerin görmediği bazı varlıkları gördüğü[17] gibi davranışlarda bulunursa ölümün yaklaştığı anlaşılır.

[16] Kara, a.g. t, s.133.

[17] Görüşülen bazı kimseler bu durumla ilgili yaşadıkları bazı deneyimlerini şöyle aktardılar: "Annem sekerat halinde iken birden pencereye doğru baktı ve 'çıkarın şu kediyi içerden' dedi. Biz o tarafta herhangi bir şey görmüyorduk. Annemin öleceğini anladık."dedi.(Hüseyin Demir) Bir başkası da ölmek üzere olan yakınının elbiselerini eliyle silkip temizlemeye çalıştığını ve 'şu karıncaları üzerimden temizleyin' dediğini kendilerinin ise herhangi bir şey görmediklerini anlattı.(Hasip Kaya)

Hastanın el ve ayaklarının soğuması, ruhunun çekilmeye başlandığına yorumlanır. Ölmeden önce yapmış olduğu bazı davranışlar ve söylediği sözler ise sonunun iyi veya kötü oluşuna yorumlanır. Bu durumdayken daha önce ölmüş bir yakınıyla konuşuyormuş gibi davranıp yüzünde gülümseme beliren ve ölüm anında şehadet parmağı açık olanların amellerinin iyi olduğuna inanılır. Şayet ölmek üzere olan kimse yüzünü sağa sola bir sıkıntısı varmış gibi hareket ettiriyorsa veya kelime-i şehadet yerine anlamsız başka sözler söylüyorsa amelinin kötü olduğu düşünülür.

Ölüm anı, dünya hayatının sonu ve ahiret hayatının başlangıcı olarak kabul edildiğinden, ölüm döşeğindeki hastaya, ebedi yolculuğuna ruhen hazırlanmasına yardımcı olmak için sevgi, saygı temelinde yaklaşılır. Hastaya söylenecek sözlere dikkat edilerek ecel konusunda kişinin rahatlamasını sağlayacak sözler sarf edilir. Gönül kırıcı, ümitsizliğe sevk edici sözlerden kaçınılır. Allah'ın rahmetinden bahsedilerek dualar edilir ve hastanın son yolculuğunda moralinin yüksek olmasına çalışılır. Hasta tövbe etmeye ve vasiyetini yapmaya teşvik edilir. Şeytanın, harareti artmış sekerat halindeki kişinin sol tarafında elinde bir bardak su ile bekleyip kişiyi küfre düşürmeye çalıştığına inanıldığından ölüm anındaki kişinin ağzına su verilir. Böylece harareti giderilmiş olur.

İslam inancına göre "son nefesinde kelime-i şehadet getiren Müslüman olarak ölür."[18] düşüncesiyle hastanın yanında onu rahatsız etmeden, hatırlatma maksadıyla duyabileceği bir ses tonu ile kelime-i tevhit ve şehadet telaffuz edilir. Hastanın da söylemesi için ısrar edilmez. Çünkü bu durumdan sıkılan hasta ters tepki gösterebilir. Bunun dışında ölümünün kolay olması, acı çekmemesi düşüncesi ile ölüm anına kadar Yasin okunur[19]. Ölüm gerçekleşince de yıkanana kadar artık Kur'an okunmaması gerektiğine inanılır.

Müslüman geleneğindeki bu uygulamanın bir benzeri Süryanilerde de görülür. Süryanilerde de ölmek üzere olan kimsenin yanında din adamları tarafından kutsal kitaptan bölümler okunarak hasta teselli edilmeye çalışılır. Kilden yapılmış bir kâsenin içine hamur konur ve bu hamurun içi çukurlaştırılarak zeytinyağı ile doldurulur. Daha sonra beş duyu organını simgeleyen beş mum bu hamurun üstüne konularak dualarla yakılır. Mumlar her yakılışında üç kez "Kadişat Alaho, kadişat hayelthonö, kadişat

[18] Vehbe Zuhayli, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, Risale Yayınları, Cilt 3, s.16.
[19] Zuhayli, a.g.e, s.16.

lomoyutho,destlebt hlotfayn…"(Kutsalsın ey Allah! Kutsalsın ey ölmeyen! Bizim için haça gerildin! Bize merhamet eyle) duası okunur. Daha sonra "Ey göklerdeki babamız adın kutsal olsun…" mealindeki dualar okunarak kâsedeki yağ vücudunun farklı yerlerine haç şeklinde sürülür. Yağlama işleminden sonra haç ve İncil hastanın başı hizasında tutularak dua edilir.[20]

Ölmek üzere olan kimsenin yakınlarına gelip kendisiyle helalleşmeleri[21] ve bu son yolculuğunda yanında bulunmaları için haber verilir. Bu şekilde sekerat halindeki kimsenin çok acı çekmeden daha rahat "ruhunu teslim edeceğine" inanılır. Müslümanlarda helalleşme denilen bu uygulamanın benzeri olarak Hıristiyanlarda da "*bağışlanma*" dilenir.

Yine aynı şekilde sekerattaki kimsenin gözü arkada kalmasın, kısa süre içinde ruhunu teslim edip acılardan kurtulsun diye aile fertlerinden orada bulunmayanların resimleri gösterilir.[22]

Evinde ölen kimseler şanslı sayılır ve bunlar için "Bahtı özüne ki son gece evinde kaldı, evinde can verdi." denir.

Kandil geceleri ve Cuma gecesi İlahi rahmetin fazla olduğu zamanlar olarak kabul edildiğinden bu gecelerde ölen kişilerin amellerinin iyi olduğu şeklinde değerlendirmeler yapılır.

Sünnilere benzer uygulamalar Alevilerde de görülür. Alevilerde ölmek üzere olan kimseye "*cankeş*" denir. Bu durumda olan kişinin yanında dini bilgi sahibi kişi (dede/imam) tarafından "Kelime-i Şahadet " söylenir. Bu sözleri ölüm halindeki kişinin tekrar etmesi için kesinlikle ısrar edilmez. Hastanın durumu bunları söylemeye uygun değilse, yalnızca "Allah" sözü telkin edilir. Yanında "Yasin" okunur.[23] Ayrıca, çok hafif

[20]Mehmet Şimşek, "Süryanilerde Ölüm Gelenekleri", www.suryaniler.com/kultur-sanat.asp?id=372 22.03.2012

[21] Bazı kimseler helalleşmeyi, hasta kimsede korkuya (ölüm korkusu) sebep olacağı ve moralini bozacağı düşüncesiyle uygun bulmamaktadır.

[22] Bazı kimseler de bu durumun istenilenin tam tersi bir etki yapıp gözleri arkada gitmesine sebep olacağı düşüncesiyle yapılmasına karşı çıkarlar.

[23] Üç Yasin ve bir İhlâs okuyan dedeler de vardır.

sesle "Düvaz-ı imam"[24] da okunabilmektedir. Durumu ağırlaştığında dost ve akrabalarının hastanın yanı başında bulunmaları ve helalleşmelerine dikkat edilir.

1. 2. ÖLÜM SONRASI YAPILANLAR

Kişi öldükten sonra Anadolu'nun hemen her yerinde görülebilecek ölüm sonrası ilk uygulamalar yapılır. Önce ölünün gözleri kapatılır.[25] Ölürken gözleri açık kalan kimsenin sevdiği birini göremeden öldüğü veya dünyaya doyamadan öldüğü düşünülür. Daha sonra başının altından yastık alınarak takma dişleri varsa çıkarılır. Ağzı açık kalmışsa çenesi başının üstünden bir bezle bağlanır,[26] kol ve ayakları vücuda paralel olarak düzeltilir. Bunun sebebi yıkama ve kefenleme gibi işlemlerde kolaylık olması için cesedin düz kalmasını sağlamaktır. Üzeri bir örtü ile örtülerek şişmesini önlemek için karnını üzerine demir (bıçak-makas v.b) gibi ağır bir madde bırakılır.[27] (Müslüman halkta görülen bu uygulamalarla benzerlik gösteren Süryani uygulamalarında farklı olarak sadece ölünün elleri göğüs üzerinde birleştirilir.) Bu durumda ölü yıkanıncaya kadar yanında Kur'an okunmaz. Mümkünse ayakları kıbleye doğru çevrilerek yüzünün kıbleye dönmesi sağlanır. Süryaniler ise yönünü doğuya çevirirler.

Bundan sonra cenazeyi gömmekte acele etmek gerektiği inancı ve cesedin bozulabileceği düşüncesiyle cenazenin defni için hazırlıklar yapılır. Ceset kokmadıkça, insanlara zorluk vermedikçe veya cenazenin bozulmadan korunması sağlanabilecekse, uzakta kalan akraba ve sevenlerinin cenaze merasimine yetişebilmesi için cenazenin bekletildiği de olur.

---

[24] Düvaz, düvazimam ya da düvazdeh imam; Alevi/Bektaşi edebiyatında, başta Hz. Ali olmak üzere içinde; Ehl-i Beyt ve On iki imam'ın isimlerinin geçtiği, onların faziletlerinin anlatıldığı, onlar için söylenmiş deyiş ve nefeslere denilir. Düvaz imam, Farsçada on iki imam anlamına gelen "düvazdeh imam"ın Anadolu'daki söyleniş biçimidir. Bkz. Harun Yılmaz; Alevi Geleneğinde Ölüm ve Sonrası Tören ve Ritüeller, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından 25–26 Kasım 2004 tarihinde düzenlenmiş olan "Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu"na yazar tarafından sunulan "Alevi Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Uygulamalar" başlıklı bildiri, s.5.

[25] İslamiyet öncesi Türk topluluklarında da görülen bir durumdur. Ölünün gözleri "bu dünyada gözü kalmasın, yanında birini götürmesin" diye kapatılırdı. Bkz. Özlem Ölmez, "Türk Folklorunda Ölüm Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma", (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Sakarya 2008, s.32.

[26] İslamiyet öncesi Türk topluluklarında da görülen bir durumdur. Ölünün çenesi "ruhu yarılmasın, içine şeytan girmesin" diye bağlanırdı. Bkz. Ölmez, a.g.e. s.32.

[27] Anadolu'nun hemen her yerinde ve birçok Türk topluluğunda var olan bu uygulama daha çok İslamiyet öncesi dönemden kaynaklanan "demir kültü" ile ilgilidir. Bkz. Kara, a.g.e. s.142

Ölünün ruhunun üç gün öldüğü yerde kaldığı inancıyla eskiden üç gün boyunca mum yakanlar olduğu gibi günümüzde de bazı kimseler ölümden sonraki günlerde evin ışıklarını açık bırakmaktalar. Böylece evini aydınlık gören ölünün gözünün arkada kalmayacağına inanılır.

Ölenin ardından yapılan uygulamalardan birisi de mevta evden çıkmadan darlığı, musibeti dışarı atmak için ayakkabıları dışarı bırakılmasıdır.

Genç ölenlerin cennette gelin/damat olacağı düşüncesiyle o anki üzüntüye bir teselli olarak cenaze evden çıkarken zılgıt çekenler de vardır.

Sünnilerde ölüm olayında din adamını haberdar etme uygulamasının benzeri olarak Alevilerde de ölüm durumunda ilk olarak dede çağrılır. Ölüm olayı gece gerçekleşmişse "*şuğarıp*" denen bir yemek yapılır. Bu yemek ölenin kendi parasıyla alınan hayvanın komşu veya akrabalar tarafından kesilip yemek yapılmasıyla hazırlanır

1. 2. 1.Defin Hazırlığı

Ölüm gerçekleştikten sonra ölünün gömülmesine kadar geçen sürede ölü için birtakım uygulamalar yapılır. Bu uygulamalar çoğunlukla inanç kaynaklı olmakla beraber geleneksel adet ve inanmalardan kaynaklananları da vardır.

Kişinin öldüğü kesin olarak anlaşıldığında hemen yıkanmak üzere hazırlanır. Sünni ve Alevilerde yıkama İslami usullere göre yapılmaktadır. İslam inancına göre ölüyü yakınlarından birinin yıkaması daha hayırlıdır.[28] Fakat insanların çeşitli sebeplerle bunu yapmak istememeleri veya yapamamalarından dolayı bunun için daha çok din görevlileri veya dini bilgisi olan bu konularda tecrübeli kişiler tercih edilmektedir. Genellikle bunun karşılığında da kendilerine belirli bir ücret ödenmektedir. Ölü yıkamak karşılığında para verilmesi bu işi de ticari bir eyleme dönüştürmüştür. Din görevlileri arasında bu sebeplerden dolayı sorunlar yaşandığı gözlemlenmektedir. Din görevlileri ve Seydaların yanı sıra bu işten pay almak isteyen, dini bilgisi olmayan halktan kimseler de vardır.

[28] Zuhayli, a.g.e, s.22.

Yıkama işlemini yapan görevliye daha çok yakın akrabalarından bir veya iki kişi yardım eder. İl merkezinde yerel yönetimler ve hastaneler de bu iş için "gassal" kadrosu ile elemanlar istihdam etmektedirler. Belediyelerin "Cenaze Hizmetleri" adıyla hizmet birimi vardır. Bu birim halka cenaze işlemleri için yardımcı olmakta, cenaze aracı sağlanmaktadır. Daha önceleri evlerinin bahçe veya avlusunda kapalı bir alan oluşturularak, aynı zamanda kavurma yapmak, bağ bozumunda şırayı kaynatmak için de kullanılan büyükçe bakır kazanlarda kaynatılan su ile yıkanan cenazeler zamanla camii, hastane ve yerel yönetimler tarafından yapılan gusülhanelerde yıkanmaya başlanmıştır. Yıkama için gusülhanelerde bulunan donanım sayesinde su getirme, su ısıtma gibi akraba ve komşular tarafından yerine getirilen birçok işlem yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır.

Erkek ölüleri erkekler, kadın ölüleri kadınlar yıkamaktadır. Ölü doğan çocuklar bir bez parçasına sarılarak yıkanmadan defnedilir.

Cenazenin yıkanacağı yerin kapalı olması ve cenazeyi yıkayan ile yardımcılarından başkasının bulunmamasına dikkat edilmektedir. Ölü yıkandığı sırada kendisini o halde gören aile fertleri ve akrabalarının acıları daha da arttığından, ağlama ve cesede sarılıp öpmeye çalışma gibi durumlardan yıkama işlemi gecikir düşüncesiyle yıkamada yardımcı olacaklar dışında akrabalar içeri alınmaz. Akraba olmayan tanıdıklar ise ölüde, ölümden sonra oluşan bazı durumları kötüye yorumlayabilir veya cesedin bazı bedensel durumları hakkında konuşur düşüncesiyle içeri alınmaz. Zaten ölünün yıkandığı yer de çok kişinin girebileceği büyüklükte değildir. .Cenaze yıkanmak üzere teneşir denilen yüksekçe bir yere, ayakları kıbleye gelecek şekilde sırt üstü yatırılır. Vücudun göbekten diz altına kadar olan kısmı avret[29] sayıldığından bir örtü ile örtülür. Bütün elbiseleri çıkartılarak önce avret yeri yıkanıp abdest aldırılır ve sonra bütün vücudu yıkanır. Yıkama suyuna içinde alkol olmayan daha çok hacdan getirilen misk benzeri kokuların katıldığı da gözlemlenmektedir. Ölü yıkandıktan sonra yakınlarından ağlayan kimseler, bu gözyaşlarının ölen kimsenin azap görmesine sebep olabileceği düşüncesiyle gözyaşlarının ölü üzerine düşmemesine dikkat ederler.

[29] Avret: İnsan vücudunda örtülmesi farz, görünmesi ve gösterilmesi yasak olan, başkaları tarafından bakılması haram olan yerlere denir. Bkz. **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s.43.

Yıkama bittikten sonra ölü kefenlenir. Erkeklerde kefen üç kattır. Kadınların kefenleri beş kattır. Kefen, beyaz renk kumaştan hazırlanır.

Toplumda bazı kimseler "kefenim benim helal paramla alınmış olsun" düşüncesiyle ölümlerinden önce kefenlerini almaktadırlar. Ölüm gece olursa "aile fertleri kefen bulmak için sıkıntıya girerler" düşüncesi de bunda etkili olmaktadır.[30]

Kefenle ilgili bir diğer uygulama ise bazı kimselerin maddi durumu iyi olmayan/kimsesiz insanların kullanmaları için kefen alıp camiye bırakmalarıdır. Bunu yapan kimseler bir kimsenin sıkıntısını gidermenin sevap olacağı düşüncesi ile hareket etmektedirler. Ölümün gece olması durumunda insanlar açık dükkân bulamadıklarında bu kefenleri kullanabilmektedirler.

Bazı kimseler hacdan getirdikleri zemzem suyundan bir kısmını öldükten sonra kefenlerine serpilmek üzere evde bulundururlar. Kutsallık atfedilen Zemzem suyunun bu şekilde kefene serpilmesinin kişiyi günahlarından arındırdığına inanılır.[31]

Ölünün yıkanıp kefenlenmesinin ardından mezar kazılıp hazırlanmışsa hatmi[32] daha sonra okunmak üzere cenaze kaldırılır. Mezar hazır değil ise ölü yakınları ve Kur'an okumasını bilen kimseler hatim okumak için toplanırlar. Zamanın yetmesi ve katılımın çok olması durumunda birden fazla hatim de indirilebilmektedir. "Yer hatmi" denilen bu okuma için genelde bir miktar para ayrılmıştır. Bundan dolayı bazı kimseler maddi bir beklenti ile bu işi yapar.

Ölünün yıkanıp kefenlenme işlemini çoğunlukla caminin ilgili bölümünde yapan Sünnilere karşılık, Hz. Ali camiye giderken şehit olduğu için Aleviler ölülerini camiye götürmezler. Hz. Ali'nin "Bana uyanlar camiye gitmesinler." dediğine inanılır.[33]

Alevilerde dede teçhiz ve tekfin işlerinde tecrübeli ise kendisi yapar yoksa bu işten anlayan Alevi veya Sünni birine yaptırır. Yıkama Sünnilerle aynı şekilde yapılır sadece abdest en sonda aldırılır. Kefenlemede küçük bazı farklar dışında hemen hemen

[30] Burada ölümü hatırlama, ölüme hazırlık düşüncesi de olabilir.
[31] Kefene bu şekilde zemzem suyunun serpilmesi Anadolu'nun farklı yerlerinde de uygulanmaktadır. Bkz. Ayşe Başçetinçelik, **Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm**, Altın Koza Yayınları 50, Ulusoy Ofset, Adana Aralık 2009, s.8.
[32] Kur'an-ı Kerim'i baştan sona okuma işi.
[33] Erdem Aksoy

aynıdır. Sadece ölüye ilk giydirilen ve sunilerde kamis denilen parçaya Alevilerde sağ tarafına bir kol dikilir. Bu şekilde iyi kimselerin amel defterinin verileceği sağ elin belirginleştirilmesi inancı vardır. Sünnilerde kamis denilen bu parçaya Alevilerde "ahret köynegi" denir. "Ahret köynegi" ölü kimsenin yapmış olduğu evlilik sayısınca giydirilir. Sünniler de ise bu tektir. Diğer bir fark ise Sünnilerde olmayan "neçek" adlı parçadır. Neçek, cenaze yıkanıp ahret köynegi giydirildikten sonra cenazenin ağız ve gözünü korumak amacıyla çeneden alınıp başta ve alından alınıp enseden bağlanan yaklaşık 50x50 cm. boyutunda kefen bezinden bir parçanın köşeden köşeye üçgen şeklinde kesilmesiyle elde edilen parçadır.

Yıkamayı Alevi olmayan biri yaparsa bu kefenleme şekline uyması istenir. Alevilerde de erkeği erkek, bayanı bayan yıkar ve defne hazırlar.[34]

Ölen kimsenin yıkama ve kefenleme işi bittikten sonra bağlı bulunduğu ocağın dedesi tarafından "Âdem'i Seyfullah, Nuh'u Nebiyullah, İbrahim Halilullah, Muhammed Rasulullah" denilir. Daha sonra "Tacı devlet, kemeri best, tabanı türabı Haydar" denilerek el üç defa "Ya Muhammed Ya Ali! Ya Muhammed Ya Ali! Ya Muhammed Ya Ali!" denilerek sağ el ile cesedin sırtı sıvazlanır. Buna "*hakikat*

---

[34] Bunu Suni kültürün asimilasyonu olarak değerlendiren bazı Alevi dernekleri Alevilerin kendi öz kültürlerine dönmeleri ve beraber yaşadıkları kültürlerin egemenliklerinden kurtulmaları düşüncesiyle çalışmalar yapmaktadır. Bu bağlamda Diyarbakır'da yaşayan Alevi topluluğunun ölüm ve sonrası yapılan uygulamalarda Kürt/Sünnî etkisinden kurtarılması düşüncesiyle 25.06.2012'de "Diyarbakır Alevi İnanç Buluşması-Alevilikte Hakka Yürüme, Ağıt-Yas ve Cenaze-Defin Erkânı" adıyla bir çalışma düzenlemişlerdir. Hasan Kılavuz (Dersim Alevi Dedesi), Cafer Koluman (Diyarbakır Pir Sultan Abdal Derneği Başkanı), Hasan Baykut (Diyarbakırlı Alevi Dedesi), Bese Aslan (Maraş Alevisi-Sözlü kültür derleyicisi) ve Osman Baydemir'in (Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı) konuşmacı olarak katıldığı çalışmaya çoğunluğun Alevilerden oluştuğu halktan da yaklaşık yüz elli kişilik bir katılım olmuştur. Diyarbakır dışından gelmiş olan ve Aleviliği İslam dışı/İslam'dan çok önce var olan bir inanç olarak yorumlayan Dersim Alevi Dedesi Hasan Kılavuz Diyarbakır'daki Alevi cenaze uygulamalarının asimilasyona uğrayarak Sünnileştiğini bu sebeple aslından uzaklaştığını vurgulamıştır. Ona göre Diyarbakır Alevilerinin cenaze törenlerinde yaptıkları ezan okuma, Arapça dualarla cenaze namazı kılma, ölüye Kur'an okuma, telkinde bulunma gibi uygulamaların hiçbirisi Alevi uygulaması değildir. Bunlar yaşanılan çevredeki Sünni kültürün etkilemesi sonucunda Alevi kültürüne girmiştir.

pençesi" denir. Bu arada Düvaz-ı imam duası da okunabilir. Bunu Alevi olmayan bir kimse yapamaz. Sadece Alevi dedesi yapar. Dede hazır değilse seyyidlerden birisi bunu uygulayabilir. Dede ölen kimsenin ocağından değil ise ölünün bağlı bulunduğu ocağın adıyla bunu yapar. Dede'nin "*el verdiği*" kimse de bu uygulamayı yapabilir. Alevilerde düşkün ilan edilen kimseye "*hakikat pençesi*" uygulanmaz. Alevi kültür ve geleneğinde yol terbiyesine aykırı davranan suçlu kimseye düşkün denmekte olup söz konusu kişinin içinde bulunduğu duruma da düşkünlük denir. Bir başka ifadeyle düşkünlük, Alevi örf ve âdeti ile ahlâk anlayışının hoş görmeyip yasakladığı şeylerin yapılması durumunda uygulanan bir suçluluk ve yaptırım durumudur. Bu durumda olan bireye, Alevi geleneğinde düşkün denmekte ve bununla ilgili örfî hukuk uygulanmaktadır. Alevi inancına göre şu kimseler düşkün ilan edilirler: yüz kızartıcı suçu olmadan eşini boşayan, evli bir kadını baştan çıkaran, başkası ile nişanlı kızı kaçıran, öfkesine yenik düşüp cana kıyan yani cinayet işleyen, kendi nefsine ağır geleni başkasına uygulayan, harama el uzatan.[35]

Müslümanlara benzer şekilde Süryanilerde de ölümün gerçekleşmesinden sonra ceset gereksiz yere bekletilmeyip yıkanmak için hazırlanır. Avret yeri bir bezle örtülerek normal bir vücut temizliği gibi ölü yıkanır. Din adamları yıkama ve kefenleme işine karışmazlar. Bu işte tecrübeli olan cemaat üyeleri cenazeyi yıkarlar.

Erkeği erkek, kadını kadın yıkar. Ölüm hastanede ve geç saatte olmuşsa hastane görevlisi tarafında hastanede de yıkanabilir. Bu durumda cemaat üyelerinden hazır olan varsa yıkamada yardımcı olabilir. Kimse yoksa Müslüman görevlinin yapmış olduğu bu yıkama dışında ayrıca yıkama işlemi uygulamazlar. Yıkamadan sonra temiz elbiseler giydirilerek kefenlenir. Kefen beyaz renkli kumaştandır.

Din görevlisi (papaz-rahip) cenazenin bulunduğu yere gelince dualar okur. Cemaatten sayıca az kişi kaldığından dolayı birlik/beraberlik ve dayanışma maksadıyla tüm bireyler toplanıp yardımcı olmaya çalışırlar. Ölünün il dışındaki akrabalarına haber verilir. Gelebilecek durumda olan varsa yetişmesi için cenaze bekletilebilir.

[35] Alevi Dedesi Musa Karkın

1.2.2. Ölümün Duyurulması

Kişinin ölümünden yakınlarını, dostlarını, komşularını ve diğer tanıyanlarını haberdar etmek, onların cenaze için yapılacak işlere katılmalarını sağlamak amacıyla duyuruda bulunulur. Kişi evde ölmüşse aile bireylerinin feryat ve figanları ile olayı duyan komşular ölü evinde toplanır. Yakınlar telefon ile haberdar edilir. Bundan sonra da ölenin yakınları ve komşuları ailenin acılarına ortak olmaya, onları avutmaya çalışarak ilk hazırlıkları yapmaya yardımcı olurlar. Ayrıca ölüm duyurusu kent merkezindeki bazı camilerde ve köy/ilçe camilerinde salâ okunması ile yapılmaktadır. Ölü salâsında önce peygambere salâvat getirilir. Ardından ölen kişinin kimliği, cenazenin nereden ve ne zaman kaldırılacağı, taziyenin nerede olacağı gibi bilgiler duyurulur. Genellikle kişi tanıtılırken adı-soyadı, varsa çevrede tanındığı lakabı veya belirgin bir özelliği, yaptığı meslek veya yörede tanınan bir yakınına atfedilerek tanıtılır. Salâ okununca insanlar ölenin kimliğini anlayabilmek için dikkatlice dinlerler. Genelde intihara bağlı ölümlerin duyurulması için salâ okunmaz. Ölümün duyurulması için diğer iletişim araçlarından da faydalanılır.

Süryanilerde de papazla beraber cemaatin diğer üyeleri de ölüm olayından haberdar edilir. Ölüm haberi ile gündüz ise kilise çanı 10–20 arası ağır ağır çalınır. Normal zamanlardan farklı olarak bu şekilde çanın ağır ağır çalmasıyla çevreye ölüm ilan edilir.

1.2.3. Cenaze Namazı

İslam inancının bir gereği olarak ölen kimsenin ardından cenaze namazı kılınır. Diyarbakır'da her ölen kimse için dini yaşantısı sorgulanmaksızın cenaze namazı kılınmaktadır.

Cenaze namazı için belirli bir yer yoktur. Mezarlıkta veya yıkandığı camide cenaze namazı kılınabilir. Namaza katılanların sayısının çokluğunun ölene daha fazla sevap kazandıracağı düşüncesiyle kalabalığın en fazla olduğu zaman namaz için tercih edilir.

Ceset uygun şekilde yıkanıp kefenlendikten sonra cenaze namazı için cemaatin önünde olacak şekilde kıbleye doğru camide ise musalla taşına, mezarlıkta ise cenaze namazı için yer ayrılmışsa orada veya uygun olan herhangi bir yere konularak cenaze namazı kılınır. Cenaze namazını erkekler kılarlar. Bazen sayıyı artırmak için kadınların da namaza dâhil oldukları görülür. Oradaki topluluktan bazı kimseler namazdan önce veya sonra ölünün ruhuna bağışlanmak üzere "el-Fatiha" der ve cemaat de "Fatiha" okuyarak sevabını ölüye bağışlar.

Aleviler cenaze namazı öncesinde ezan okurlar ve namazı Hanefiler gibi kılarlar.[36] Duaları bilmeyenler peygambere üç defa salâvat getirirler. Türkmen kökenli olan Diyarbakır Alevilerinin ölüm ve sonrasında yapılan diğer birçok uygulamada etkilendiği gibi cenaze namazında çevredeki Şafii/Kürt uygulamasından etkilenmemiş olması geçmişten gelen, Türkmen/Hanefi geleneğe ait bir uygulama olarak düşünülebilir.

1.2.4. Defin İşlemleri

Defnedilmek için hazırlanmış bulunan cenaze bekletilmez. Dinen herhangi bir sakıncası olmamakla beraber ölüm gece olursa defin işlemi ertesi gün yapılır. Bundan maksat insanları gece rahatsız etmemek ve cenaze uygulamalarını gündüz tam olarak yapabilmektir. Fakat günümüzde teknolojinin ilerlemesiyle de eski zorluklar kalmadığından çok geç saatlerde olmamakla beraber ölü gece de gömülebilmektedir. Şehir merkezinde belediye 08.00 ile 23.00 saatleri arasında defne izin vermektedir.

Gerekli tüm işlemler yapıldıktan sonra cenaze mezarlığa götürülür. Mesafe yürünemeyecek kadar çok değilse mezarlığa götürülürken cenaze, tabut içerisinde omuzlarda taşınır. Erkek tabutunun üstüne yeşil tabut örtüsü serilir. Bu örtü camilerde minberin girişinde asılan, üzerinde Arapça yazılar olan perdedir. Eğer ölen kişi bir kadınsa bunu belirtmek için tabutun üzerine bir yazma örtüldüğü de olur. Törene katılan herkes cenazeyi kısa bir süre dahi olsa omzunda taşımaya çalışır; çünkü bunun büyük

[36] Cenaze namazı dört tekbirle kılınır. Birinci tekbirle eller bağlanarak "Sübhaneke"okunur. İkinci tekbirle "Allahümme Salli ve Allahümme Barik" okunur. Üçüncü tekbirden sonra ölüye ve diğer Müslümanlara dua edilir. Dördüncü tekbirden sonra sağa ve sola selam verilerek namaz bitirilir. Musa Dede- Hasan Dede

bir sevabı olduğuna inanılır. Bu amaçla da her omuzlayan kişi belirli bir süre taşıdıktan sonra sırayı başkasına verir. Bu şekilde kabre kadar tabutu herkes sırayla omuzlarda taşır. Cenaze kabre götürülüp omuzlardan indirilir. Kabir hazırlandıktan sonra cenaze kıble cihetinden bir yakını tarafından kabre indirilir. Ölü bayan ise dinen kendisi ile evlenmesi haram biri (mahremi) kendisini kabre indirir. Orada bulunanlar sevap kazanmak düşüncesiyle sırayla mezara toprak atmaya çalışırlar.

Ölü kabre konulup mezar kapandıktan sonra "telkin okuma'' denilen, kabir başında yüksek sesle ölüye hitaben iman esaslarını hatırlatma işlemi yapılır. Telkinde amaç, sorguya çekilmekte olan ölünün sorgusunun kolay geçmesi için ona yardımcı olmaktır. Bu sebeple de ölüye sorulacağına inanılan itikatla ilgili bazı soruların cevapları orada bulunan din görevlisi tarafından söylenerek ölünün de kendisine sorulacak sorulara bu şekilde cevap vermesi istenir. Bu durumda ölünün söylenenleri duyduğuna inanılır. Telkin okunduğunda herkes oturarak sessizce dinler.

Normalde kadınlar mezarlığa götürülmez. Götürülseler bile defin işlemi bitip erkekler mezar başından ayrılana kadar geride durmaları sağlanır. Gömülme işi bittikten ve erkekler çekildikten sonra kadınlar mezar başına gelirler. Kur'an okumasını bilenler Kur'an okurlar. Diğerleri ise mezar başında oturup ağlar veya ağıt yakarlar.

Her ne kadar İslam inancına göre kadere isyan sayılabilecek davranışlarda bulunmak hoş karşılanmıyorsa[37] da üst başını yırtan, mezar toprağını başına saçan, ölen kimse için ölümün zamansızlığından şikâyet eden kimseler olmaktadır.

Ölüm sonrasında Müslim/gayri Müslim tüm guruplarda helva dağıtılmakla beraber dağıtılma zamanı hakkında uygulama birliği yoktur. Daha önceleri mezar kazılırken taziye evinde helva yapılırdı. Helva kokusunun çıkmasıyla ölen kimsenin kazılan mezar sesini duymayacağına inanılırdı. Buna "kazma helvası" denirdi. Günümüzde ise bazı köylerde mezar kazan, onlara yardım eden ve orada bulunan kimselere, "yorulup acıkmışlardır" diye ve ölen kimse için de sevap olacağı

[37] Bkz.Hz. Hamza hadisi: İbnu Ömer (r.a)anlatıyor: "Resulullah (s.a.v.), Uhud'ta şehit olanlar için ağlaşan Abdüleşhel kadınlarının yanından geçmişti. "Hamza'nın ağlayanları yok!" diye üzüntüsünü ifade etti. Bunun üzerine Ensar kadınları toplanarak gelip Hamza için ağladılar. Bir müddet sonra Resulullah (s.a.v.) uyandı ve : "Yazık şu kadınlara! Hala evlerine dönmemişler! Söyleyin onlara, evlerine dönsünler! Bugünden sonra da ölen üzerine ağlamasınlar!" buyurdu. İbrahim Canan, **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte**, Akçağ Yayınları, İstanbul 1995, s.141.

düşüncesiyle somun ekmek arasında tahin helvası dağıtılması uygulaması vardır. Daha önceleri ise cenaze işlemleri tamamlanıp erkekler mezarlıktan döndükten sonra köylerde "ölünün ağız helvası" denilen, evde şire-un ile veya pekmez-un ile yapılan bir helva çocuklara ve komşulara dağıtılırdı.

Alevilerde cenaze törenine önderlik yapan dede "Muhammed'i seven Muhammed'in nur cemaline salâvat" diyerek mezarlığa kadar salâvat getirir. Cemaat de "Allahümme Salli Ala Muhammed" diyerek salâvat getirir. Mezara varıldığında cenazeyle gelen kimseler daha önceden mezarın kazılıp hazırlanması için gelenlere "himmetiniz makbul ola Hakk divanına yazıla derler" hizmet edenler de "eyvallah" diyerek selamlaşırlar.

Gömme Sünniler ile aynı şekildedir. Mezar kapatılmadan önce metal bir para (miktarı önemli değil) mezar yerinin ücreti diye mezara atılır. Buna "*ruskat parası*"[38] denir. Benzer şekilde Anadolu'nun birçok yerinde mezara para atma uygulaması görülmektedir. Özellikle kazılan mezarda başka kemiklerin çıkması durumunda mezara para atılmaktadır. Mezara atılan paralarla mezarın önceki sahibinden satın alındığına, böylelikle öte dünyada her iki ölü arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlığın ve haksızlığın önlenmiş olacağına inanılır.[39]

Mezar kazılırken en son çıkan toprak başka bir tarafa toplanır ve mezar kapatılırken bu toprak en son atılır.[40] Toprak atmak için kullanılan kürek elden ele verilmez. Bir kimse toprak attıktan sonra küreği yere bırakır ve diğer kimse küreği yerden alır. Anadolu'nun başka yörelerinde de görülen bu uygulama "küreğin elden ele verilmesinin uğursuzluk getireceği" inancından kaynaklanmaktadır.

Gömülme tam bittikten sonra kabrin üstüne bir miktar su dökülür.[41] Bu şekilde mezar toprağının birbirini tutması sağlanır. Hoca cenazenin sağ tarafının göbek

[38] Bu para mezar yerinin ücretini temsil eder. Erdem Aksoy
[39] Bkz. Çıblak, a.g.m, s.4.
[40] Köylerde toprak damlı evlerin damları da bu şekilde yer kazılarak alttan çıkan bitki tohumu karışmamış toprakla topraklanır ki yağan yağmurla damda bitki yeşermesin. Burada da mezar toprağında yabani ot yeşermesin diye böyle bir uygulama yapılıyor olabilir.
[41] Mezar toprağına dökülen bu suya manevi olarak ölünün arkasından dökülen gözyaşları anlamı da yüklenmiştir. (Erdem Aksoy)

hizasında durarak "*talkın*" [42] okur. Talkın okunduğunda herkes kıble tarafında durur. Bu durumda ölünün oradakileri gördüğüne inanılır.

Süryanilerde ölü yıkanıp kefenlendikten sonra cenaze töreni için tabut içerisinde kiliseye getirilir. 1–2 saat arası süren bir cenaze töreni yapılır. Bu törende papaz dualar okur. Ölen kişiyi kutsal yağ ile yağlar. Tabut içindeki ölünün kefeni açılarak alnına, göğsüne, diz kapaklarına dualar okunarak haç şeklinde yağ sürülür. Cenaze töreninde "Kadışat Alaho" ve "Ey göklerdeki babamız! Adın kutsal olsun" duaları okunur. Pavlos'un mektuplarından bölümler okunur. Ayrıca ilahiler de okunur.

Cenaze, merasimden sonra mezarlığa götürülür. Süryani Mezarlığı eski hal yakınlarındadır. Gömme işlerinde yardımcı olan ve mezarlık bakımıyla meşgul olan Müslüman halktan bir görevlileri vardır. Ceset siyah bez ile örtülmüş ve üzerine parlak bir kurdele ile haç şekli yapılmış olan tabutla gömülür. Tabut mezara indirildikten sonra rahip bir avuç toprak alarak "Ya Rab senin iraden yerine geldi. Dediğin gibi topraktan geldik toprağa döneceğiz" diyerek avucundaki toprağı haç sembolü şeklinde tabuta serper. Bundan sonra ilahiler eşliğinde mezar toprakla doldurulur. Mezar kapatıldıktan sonra mezar yerden hafif yükseltilerek etrafına taşlar dizilir. Orada bulunan kimselere ekmek-helva, çörek, meyve suyu, lokum türünden şeyler ölünün canına rahmet olması amacıyla dağıtılır.[43]

1.2.5. Defin Sonrası Uygulamalar

Ölünün gömülmesi ve sonrasında yapılan bir dizi uygulama vardır. Bu uygulamalarla ölünün yeni hayatında rahat etmesi, huzur içinde olması, diğer taraftan da geride kalanların acılarının hafifletilmesi, ölünün ayrılığına alışmaları amaçlanır.[44]

Ölü gömüldükten sonra yeni yaşamına alışması için aile fertlerinden biri bir namaz vakti müddetince mezarın başında bekler, Kur'an-ı Kerim okur ve dua eder.

---

[42] Alevilerde Diyarbakır'ın Sünni Müslümanlarından farklı olarak "telkin"e "talkın" denir. Bize göre bu konuşulan dil ile ilgilidir. Çünkü Diyarbakır'da yaşayan Aleviler Türkmen kökenlidirler. Anadolu'nun Türkçe konuşulan başka yörelerinde de bu şekilde "talkın" diyenler de vardır. Bkz. Alaattin Dikmen a.g.e. s.94.

[43] Yusuf Akbulut(ve eşi)- Meryem Ana Kilisesi Papazı

[44] Başçetinçelik, a.g.e. s.1.

Kabir dönüşü ölünün akrabalarını teselli etmek, sabır ve tahammüllü olmalarını tavsiye etmek, kaza ve kadere razı olmaya teşvik etmek, ölüye dua etmek için taziyede bulunulur. Diyarbakır'daki her inançtan halkın ilk taziye yeri mezarlıktır. Defin işleminden sonra aile bireyleri sıraya girerek taziyeleri kabul ederler. Bu durumda din görevlileri de aile bireylerinin yanındadır. Mezarlıktaki bu uygulamadan sonra taziye yerine geçilir.

İmkân olması halinde genellikle definden sonraki ilk günden itibaren aile fertleri mezarlığa giderler. Bu ziyaretler sonraki birkaç gün daha devam eder.

Ölünün ardından hayır nitelikli işler yapılır. Dua ve istiğfarda bulunulur. Sadaka veya hac gibi hem bedeni hem mali ibadetleri onun adına yerine getirmenin de ölüye fayda vereceğine inanılır. İslam inancında Kur'an okumanın sevabının ölüye ulaşacağına dair görüşler olduğundan Fatiha ve Yasin gibi sureler okunur.

İlk gece ölünün hayrı için bir tas yoğurt, ekmek ve yanında kaşığı bir fakire veya komşuya verenler de vardır. İlk gün verilen bu yoğurt ile ölenin boğazının kurumayacağına inanılır. Tas ve kaşık geri alınmaz. Sonraki günlerde evde ne pişerse ondan verilmeye devam edilir. [45] Bazı kimseler bunu kırkına kadar devam ettirir ve buna "yemek çıkarma" derler. Sonraki zamanlarda Cuma akşamı veya kandil geceleri gibi hayırlı olduğuna inanılan zamanlarda benzer uygulama yapılır. "Ölünün gıdası için" düşüncesiyle verilen bu yiyecekler, İslamiyet öncesi Türk topluluklarında görülen uygulamalarla benzerlikler göstermektedir.[46]

İlk bayramda ölen kimsenin evinde toplanılarak yokluk acısı hafifletilmeye çalışılır. Bu ilk bayramda ölünün yakınları süslenmez ve üzüntülerini belli edecek şekilde giyinirler. Başkalarına bayram ziyaretlerine çıkmazlar.

Ölünün yedinci, kırkıncı, elli ikinci gecesi gibi belli gün ve gecelere tahsis edilerek icra edilen hatim ve mevlit merasimleri hakkında Kur'an ve sünnete dayalı bir bilgi veya tavsiye mevcut olmadığı halde halk arasında bu günlere çok önem verilir. Belirli sayılarla anılan bu günler, bu sayılara kazandırılmış olan dinsel, büyüsel ve

[45] Normalde ölünün yiyeceği olan bu yemek onun ölümüyle ihtiyaç sahiplerine verilerek sevabının ölüye ulaşacağına inanılır.
[46] Başçetinçelik, a.g.e. s.3.

geleneksel niteliklerden dolayı önemsenmişler ve bir takım adetlerin bünyelerine ana öğe olarak yerleşmişlerdir. Yaşamın çeşitli dönemlerinin çevresinde kümelenen adetlerin ve inanmaların çoğunun biçimsel ve işlevsel özelliğini oluşturan bu türden sayılar, başka toplumların halk kültürlerinde de önemli bir yer kaplamakta ve karşıladıkları günleri kutsal, törensel ve töresel alanın içine almaktadır.[47]

Yine İslam inancına göre mezarlara israf sayılabilecek ve dinen tasvip edilmeyecek türden harcamaların yapılması doğru değildir.[48] Mezarın kime ait olduğunu gösterecek taş veya levhalar yeterli iken, mezarların çok lüks mermer veya diğer kıymetli taşlardan kaplanması, kabirlerin yükseltilmesi, üzerine kubbeli binalar yapılması, taşına övücü veya kaderden şikâyet edici sözler yazılması doğru görülmemekle beraber Diyarbakır halk inanışında bu konular çok önemsenir.

Sünnilerde olduğu gibi Alevilerde de mezarlık dönüşü taziye evine gidilir. Taziye sahibine destek maksadıyla getirilen malzemeler en yakın komşuya bırakılır.[49] İlk gün herkes ayrıldıktan sonra dede (hoca) ile ölü yakınları kalır. Dede "Canlar! Ölüm hak, miras helaldir. Sizin bildiğiniz ölenin borç - harç ve kul hakkı var mı?"diye sorar. " Borçlarla ilgili yazılı metin varsa getirin" diye ekler. Borçlularına veya alacaklılarına dede ile ailenin büyüklerinden bazıları gider. Ailenin durumu anlatılır. Bu durum halledildikten sonra o gün cenazede bulunanlara (yıkayan ve okuyan kimselere) " hizmet bedeli " adıyla hayır maksatlı bir miktar para teklif edilir. Dileyen alır dileyen almaz. Cenazenin üçüncü günü yemek verilir. Yemeğin yanında mutlaka helva da olur. Verile helva hazır tahin helvası olabildiği gibi evde un kavurup şire eklemekle yapılan helva da olabilir. Bu yemekte mevlit okuyanlar olabildiği gibi Yasin veya "Düvaz-ı İmam" okuyanlar da vardır. Yedinci günde fakir ailelere içerisinde on iki çeşit gıda maddesi olan on iki koli (torba) yiyecek dağıtan kimseler de vardır. Kırkına kadar her gün bir Yasin okunur ve kırkında yemekli bir törenle hatim duası okunur.

Çok sık rastlanılmasa da halk arasında ölünün arkasından kırk gün boyunca veya her Cuma akşamı "akşam öğünü" denilen bir kişilik yemek verme, yedinci günü verilen mevlide kadar kırk nohuda biner salâvat okuyup mezara ekme ve çocuğu ölenlerin

[47] Sedat Veyis Örnek, **Türk Halk Bilimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.220.
[48] Bkz.Hz. Cabir (r.a)anlatıyor: "Resulullah (s.a.v.), kabrin üzerine herhangi bir şey yapılmasını yasakladı. Canan, a.g.e, s.133.
[49] Özellikle köylerde bu uygulama yapılır.

mezarlık toprağını vücutlarına sürüp acılarını hafifletmeye çalışma uygulamaları da görülmektedir.

1.3.YAS TUTMA VE AĞIT GELENEĞİ

1.3.1.Yas

Ölen kişinin ardından yakınları, ölümden dolayı duydukları üzüntüyü belirtmek amacıyla kaybın ardından ağlama, içerleme, kaçınma gibi davranışlar sergiler. Bu davranışlar genel olarak "yas" kelimesiyle adlandırılmaktadır. Yas tutmanın temelde dört işlevinden söz edilebilir; kayıp gerçeğini kabullenmek, üzüntünün verdiği acıyla başa çıkmak, ölen kişinin yokluğunun hissedildiği çevreye alışmak, duygusal olarak ölen kişinin yerini doldurmak ve hayata devam etmek.[50]

Yas döneminde şok, protesto, umutsuzluk, çaresizlik, inanamama, öfke ve kızgınlık, yalnızlık duygusu, uyku ve iştah bozuklukları, dalgınlık ve sosyal çekilme, öleni hatırlatacak eşya ve ortamdan kaçınma, öleni arama ve onu çağırma, aşırı hareketlilik, öleni hatırlatan yer ve objelerle ilgilenme, ölenin eşyalarına aşırı kıymet verme[51] gibi durumlar görülebilmektedir

Yas müddetince insanlar ölüm gerçeğini kabullenip bu durumun verdiği acıyla başa çıkmaya, ölen kimsenin yokluğuna alışmaya ve tekrar normal hayatlarına dönmeye çalışırlar. Çevrelerinde bulunan kimseler de bu konuda onlara yardımcı olmaya, bu sıkıntılı sürecin zararsız geçirilmesine çalışırlar.

Yas süresinin ilk günlerinde acının ve üzüntünün belirtisi olarak ölen kişinin yakınları yıkanmaz ve temizlenmezler. Erkekler traş olmaz, kadınlar süslenmez, makyaj yapmaz ve ziynet eşyalarını takmazlar. Yeni ve gösterişli elbise giymemeye özen gösterirler.

Ölenin arkasından, kaybından dolayı Allah'a karşı isyan sayılabilecek davranışlarda bulunmak, haykırarak ağlamak, dövünmek, üstünü başını yırtmak gibi

[50] Kara a.g.t, s.22
[51] Adnan Özçetin, "Diyarbakır Bölgesinde Yas ve Din İlişkisi", **Düşünen Adam**, sayı 13, 2000, s.16.

davranışlar İslam inancına göre hoş karşılanmadığı halde[52] bu uygulamalara toplumda sıkça rastlanılmaktadır.

Hastalık ve yaşlılıkla ölüm arasında daha kolay bağ kurulduğundan bu kimselerin ölümü geride kalanlara gençlerin acısı gibi tesir etmez. Bu sebeple yasları da çok sürmez. Ölüm hem onlar hem de geride kalanlar için bir kurtuluş olarak düşünülür.

Ölümü ani olan veya küçük yaşta ölenlerin acıları çok daha fazladır. Yasları daha uzun sürer. Öldürülen kimseler için ise acı/öfke çok fazladır. Bu şekilde ölenlerin anne-babaları için bazen yas ömürlerinin sonuna kadar devam edebilmektedir.

Süryani kadınları taziye müddetince acılarının bir göstergesi olarak siyah giyinirler. Taziye bitiminden sonra cemaatin diğer bireyleri tarafından kendilerine manevi destek olunur ve "*karaları*" (siyah renkli elbiseleri) çıkarmaları için telkinlerde bulunulur.

1.3.2.Yas Tutma Süresi

Ölenin ardından yas tutmanın süresi kesin bir zaman parçasıyla sınırlandırılmamaktadır. Hz. Peygamber ölenin hatırasına hürmeten yakın akraba için üç gün, koca için dört ay on gün bir nevi yas tutmayı meşru kılmıştır.[53] Diyarbakır'da bu süre ölen kimseye göre üç gün ile birkaç yıl arasında değişmekle beraber en yaygın olanı kırk günlük süredir. Yasın süresini etkileyen faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz: Ölen kimseye yakınlık, ölenin yaşı, cinsiyeti, toplumdaki saygınlığı, statüsü, ölüm şekli.

Kentleşme sürecinde yaşanan sosyo-kültürel değişimler bu süreyi etkileyerek azaltmıştır. Böylece bazı uygulamaların süresi üç ile yedi güne bazıları ise kırk güne kadar inmiştir. Özellikle temizlik yapılmaması ve traş olmayıp özensiz giyinilmesi insanların yaptıkları iş ve sahip oldukları statü dolayısıyla birkaç günle sınırlanmıştır. Sadece eğlence ve düğünlere katılmama gibi durumlar için kırk günlük bir süre beklenmektedir. Yas süresince ölen kişinin yakınları tarafından düğün ve eğlence

[52] Canan, a.g.e, s.142.
[53] Kara a.g.e, s.151.

yapılmaz. Daha uzak akrabalar veya komşular ise[54] kırk günün dolmasını beklemeden düğün yapacaklarsa cenaze sahiplerine bu durumu nezaketen bildirir ve bu şekilde bir çeşit izin almış olurlar. Bu davranışı yerine getirmeyenler ise başta cenaze sahipleri olmak üzere halk tarafından kınanırlar ve bu cenaze evine bir çeşit saygısızlık olarak değerlendirilir.

Ölüm olayı sonucunda oluşan yeni durum geride kalanları etkiler. Ölümünün bıraktığı boşluk aile üyelerinde, toplumun diğer üyeleri üstünde bıraktığından daha büyük bir etki uyandırmaktadır. Ölen kişi koca veya çocuksa, özellikle kadın bu durumdan çok daha fazla etkilenmektedir. Bu durumda kadınlarda yas 40 gün ile bir yıl[55] arasında hatta bir yıldan uzun sürebilmektedir.

Bu süre sosyal statü sahibi olmayan veya çalışmayan bayanlarda çalışan bayanlara oranla çok daha uzundur. Çalışan veya statü sahibi bayan sosyal hayata dönmek zorunda olduğundan yası kısaltmak durumunda kalmaktadır. Diğer şekilde bayanlar çok daha uzun süre yası devam ettirmekte ve acısını göstermek maksadıyla kendine bakmamakta, makyaj yapıp süslü veya abartılı denilecek şekilde giyinmemektedir.

Yakınlarının ölümüne üzülüp yas tutan kadınlardan kimisi saç örgülerini keserlerdi. Bu uygulama çok az da olsa günümüzde de devam etmektedir.

Önceki yıllarda şehir merkezinde süslenmeyi, makyajı, saç yaptırmayı, renkli ve yeni elbiseler giymeyi, koku sürmeyi terk ederek yas tutan kadınlar komşu veya akrabaları tarafından hamama götürülüp temizlendikten sonra yastan çıkıp normal hayatlarına dönerlerdi.

Taziye bitiminde sosyo-ekonomik hayata dönmek zorunda kalan erkek yas dönemini daha çabuk atlatıp normalleşmeye döner. 3–10 gün[56] arası traş olmayıp giyim- kuşamlarına dikkat etmeyerek acılarını gösteren ailenin erkek bireyleri bu sure sonunda traş olup üst-başlarını düzelterek normal hayatlarına dönerler.

---

[54] Bu uygulama daha çok kırsal alanda ve şehrin kentleşme anlamında yeterince gelişmemiş bölümlerinde uygulanmaktadır.

[55] Yusuf Ziya Keskin, "Şanlıurfa Halk Kültüründe Ölüm", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 16, Temmuz-Aralık 2006, s.12.

[56] Keskin, a.g.m. s.11.

1.3.3. Yas Süresince Yapılması Hoş Karşılanmayan İş Ve Davranışlar

Tüm inanç mensupları tarafından taziye boyunca yapılması uygun görülmeyen bazı davranışlar vardır. Toplumun -hangi inançtan olursa olsun- tüm bireyleri bu davranışlardan sakınırlar. Vefat edenin yakınları taziye boyunca saç-sakal tıraşı olmazlar. Bu süre zarfında dikkat çekecek, süslü, yeni elbiseler giyilmez. Çevredeki insanlar cenaze sahibinin acısını paylaşma adına laubali hareketlerden kaçınmaya dikkat ederler. Önceki yıllarda ölüm olan mahallede televizyon ve radyo gibi eğlence araçlarının açılması saygısızlık olarak değerlendirilip hoş karşılanmazdı.

Günümüzde bazı kenar mahallelerde ve köylerde az da olsa bu duruma dikkat edilmektedir. Özellikle köylerde akrabalık ilişkilerinden dolayı ölünün kırkı çıkana kadar kız isteme, nişan, sünnet, düğün gibi uygulamaların yapılmamasına özen gösterilmektedir. Ancak önceden günü belirlenmiş ve yapılması gerekiyorsa cenaze sahibinin de izni ile yapılır. Bu durumda cenaze sahibi de bekletilmemesini ister. İzin alınmadan yapılan bu törenler ölü sahibine saygısızlık sayılır ve katılım az olur. Böyle bir durum küslüklere de sebep olabilmektedir.

Şimdilerde kentleşmeyle beraber ortaya çıkan apartman ve site hayatının sonucu olarak genelde insanlar birbirlerini tanımamakta, böyle yerlerde oturan site/apartman sakinlerinin başına gelen herhangi bir kötü şeyden (ölüm, hastalık, kaza gibi) diğer komşularının haberi olmamakta veya haberi olanlar da başkalarının bu durumlarıyla pek alakadar olmamaktadır.

1.3.4. Ağıt

Ağıtlar acı bir olayın özellikle de ölüm olayının ardından söylenir. Ölümün yanı sıra insana acı veren farklı durumlarda da ağıtlar yakılmaktadır. Dünyanın faniliği, ömrün kısalığı, ihanet, kıskançlık, sadakatsizlik, feleğe sitem de ağıta konu olmuştur. Yurdun istilâ görmesi, kaybedilen toprakların uyandırdığı acı, ağıt yakılan konular

arasında yer almıştır. Deprem, yangın, sel gibi afetlerle ortaya çıkan acılar ağıtla dile getirilmiştir.[57]

İslâmiyet'te kaderi kınama, ilahi takdire karşı gelme, ölünün özelliklerine dövünerek, ağlayarak ağıt yakma hoş karşılanmamakla birlikte toplumda ağıt söyleme geleneği oldukça yaygındır. Erkeklerin söylediği ağıtlar varsa da ağıtları daha çok kadınlar söyler.[58]

Ölü arkasında söylenegelen, herkes tarafından bilinen ve tekrarlanan belirli bir ağıt yoktur. Ölen kişinin ardından doğaçlama olarak ağıt yakılır. Ağıtçı tarafından, ağıtta ölenden, onun türlü özelliklerinden gençliği, güzelliği, yakışıklılığı gibi fiziksel özellikleri ile cömertlik, cesaret, güzel huy gibi kişilik özellikleri dile getirilerek övülür, yokluğunun bırakacağı izler dile getirilir. Evlenmemiş genç insanlar, okulunu bitiremeyenler, nişanlı veya evlilik arifesinde olanlar, çocukları küçük iken ölen anne-babaların bu durumları dile getirilerek ölümün onlar için zamansızlığı düşüncesiyle dünyada yapamadıkları şeyler zikredilerek ağıt yakılır. Ölü evine taziyeye gelenler de kedere ortak olup ağlarlar.

Ağıtta ölen kişiyi küçük düşürecek veya onu yerecek sözler kullanılmaz. Bazı ağıtlarda ise kişi ölmemiş gibi düşünülerek yaptığı şeylerden, giyinişinden, konuşması veya gülmesi gibi işlerinden bahsedilerek ona duyulan özlem ifade edilir. Bazı ağıtlarda ise cinayet ve kaza gibi sebeplerle birinin ölümüne sebep olan kimselere beddua edilmekte, onların da aynı acıyı yaşamaları dilenmektedir.

Yakılan ağıtlara örnekler;

Karşıda koyun kuzu
Tırnakları kırmızı
Ahmedim ölmüş
Ne oğlu var ne kızı

Derê Mêrdînê bi pîvaz kim

[57] Kara a.g.t, s.153.
[58] Arkasından ağlayanı olmayanlar için "garip gitti" denildiği ve bu şekilde bir son ile karşılaşmamak için bazı kimselerin önceden ağıtçı kadınlar için para ayırdıkları ve ölümleri durumunda bu kadınların gelip ağlamalarını istediklerine dair söylenceler varsa da biz böyle bir durumla karşılaşmadık.

Ava helal û heram tev lê rast kim
Destê Yaşarê xwe bigrim
Ji destê Ezraîl xelas kim

(Mardin kapıda soğan ekeydim. Helal ve haram suyla sulayaydım. Yaşarımın elini Azrail'in elinden kurtaraydım.)

Hate eyda dû heciyan
Xuşk û bira li hev civiyan
Bira bişewite mala felekê
Serê vê biharê
Çawa destê min û Yaşarê mın
Ji hev qetand

(Kurban Bayramı geldi. Kardeşler bir araya toplandı. Feleğin evi yansın. Bu bahar mevsiminin başında ben ve Yaşarımın ellerini ayırdı.)

Dibê hawar hawar…
Lawo ez şîn im bira bi ser dayika te de were kevir û dîwar û bila were çiya û zinar
Ji ber derd û kul û kedera vî lawikî dil û cîgerê'm rast hevdu dixwar
Ji ber hesreta çavê reş ê belek, simbêlê reşqeytanî ez bûm dîn û har

Ê de hawar hawar…
Derd û kul û kedera vî lawikî çiqas zor e, ya rebbê'm encax tu pê zanî
Mihemedê'm birîndar e, qurşûna milçirandî, doxtor û tebîban me bir bêxwediya faqultê li wê acîlê danî

Ê de sê roj û sê şev e vî lawikî min qediya di nav gola xwînê de wê feryad û fîxana xwe bir û anî
Bira agirê sor têkeve mala canê wan doxtor wan tebîban kesî birînê Mihemedê min venekir û wey îlaç û merhemek jê re anî

Wey lawiko te serê xwe danî ser çoga diya xwe û ruhê xwe da û li vê eşheda xwe anî

Evya çi agir e, lawo we tev berdaye nava cîger û berdaye nava vî canî

Wele tunê dûmana hesreta cahil û ciwaniyê di dev û poz û çavê dayka xwe re anî

Wey hawar hawar…

Way li min hawar…

Lawo ez şîn im bira bi ser dêyka te de were kevir û dîwar û çiya û zinar

Lawo kuro dîno, wele hesreta dilê min ê şewitî li pê te maye

Ez ê balê xwe didimê simbilê reşqeytanî dê bi qurbano hîna nû xwîdaye

De birîna vî Mihemedê min, li kêlekê dayikê bi qurbanê bi çarde ciya ye

Hîî, qurşûna wî zalimî wî dijminî wa ye di serê wî de maye

Way hawar hawar…

Bê lome be, bê lome be, bê lome be,bê lome be

De bira derdê weremê, kula qansêrê di nava dil û can û cîgera we be

Hûn bigerin li doxtor û li tebîban îlacên we ne neyên diyînê, li vê dinyayê bira dermanê we tune be

We çawa kuştî Mihemedê min ê delalî,ew xortê min ê tenik ê teze dê bi qurbano merikî ewqasana bê sûc û bê gune be.

Ah ah ah…

Ben yaslıyım

Taş duvar, kaya ve dağ annenin başına düşeydi

Yavrumun derdi ve kederi yüreğimi dağladı

Kara gözlüm, kaytan bıyıklımın acısı beni deli etti

Ah ah ah…

Yavrumun derdi kederi Allah'ım ne kadar zor ancak sen anlarsın

Memedim yaralıdır omzu yırtıktır. Doktor, tabip için şu yıkılası fakülteye götürdük.

Üç gün üç gecedir yavrum bu kan gölünün içinde feryat ediyor

Ateş düşsün şu doktor ve tabiplerin evine, kimse ne bir ilaç ne de bir merhem verdi

Ah yavrucuğum, başını dizime koydu, şahadet getirip öldü.

Bu nasıl bir ateş ki yüreğime düşürüp bu canımı yaktınız.

Ah yavrucuğum, gençliğinin güzelliğini burnumdan getirdin.

Ah ah ah…

Yaslıyım.

Taş duvar, kaya ve dağ annenin başına düşeydi.

Ah yavrucuğum, yaralı yüreğimin kederi devam ediyor hala

Bakıyorum da yavrumun bıyıkları daha yeni terlemiş

Memedim annesinin yanında, on dört yerinden yaralı

Zalim düşmanın sıktığı kurşun hala Memedimin kafasında

Ah ah ah…

Kimsenin başına gelmesin böyle acı.

Ey yüreğimi yakanlar inşallah verem ve kanser olursunuz,

İnşallah dertlerinize derman bulamayasınız.

Siz, suçsuz ve günahsız Memedimi, kurban olduğum yavrucuğumu nasıl öldürdünüz.

1.4.ÖLENİN ARDINDAN HAYIR MAKSADIYLA YAPILANLAR

1.4.1. Kur'an Okutmak

Cenaze yıkandıktan sonra mezar yeri henüz hazır değilse orada bulunan hoca veya Kur'an okumasını bilen kimseler tarafından Kur'an baştan sona okunup hatim duası eklenerek sevabı ölen kimseye bağışlanır. Böylece cenaze üzerine okuma işlemi gerçekleştirilir. Ölen kişi ölmeden önce ardından hayır maksatlı kullanılmak üzere para bırakmışsa, çocuklarına vasiyette bulunmuşsa ya da cenaze yakını ölüsü için hayırlar yapmak istiyorsa Kur'an okutmak için bir miktar para ayırır. Toplum içinde ücretle Kur'an okuyup okutmak normal bir şey olarak kabul edildiğinden çoğu kimse paradan pay almak için hatim halkasına dâhil olur. Okuma bittikten sonra bu para cüz sayısınca otuza bölünerek okumada yardımcı olanlara okudukları cüz sayısınca verilir. Dileyen alır dileyen almaz. Bazen mezarın hazır olmasından dolayı cenazeyi bekletmemek için hocadan daha sonra ücret karşılığı hatim indirmeleri istenir. Hocanın daha önceden okuyup hazırda beklettiği hatim varsa, onun hatim duası yapılarak ölünün ruhuna vakfedilir. Bunun için de hocaya ücret ödenir.

Ölünün kırkına kadar her gün bir Yasin okuması için hocaya para verenler de vardır.

Kur'an okumasını bilmeyenlerin sağlıklarında okuttuğu gibi ölen kimselerin de ardından genellikle imamlara "*hıtma salê*" denilen yıllık hatim okutulur.[59]

Özellikle mezarlıklarda ve Perşembeyi Cumaya bağlayan akşam Yasin okumaya çok ehemmiyet verilir. [60]

Bismil ilçesinin bazı köylerinde ölünün gömülmesinden sonra ilk Cuma günü akşam namazına kadar Kur'an okunur. Buna "Cuma akşamı teslimi" denir.

[59] Günde bir cüz okunarak ayda bir hatim indirilir ve bu durum bir yıl boyunca tekrarlanarak 12 hatim indirilmiş olur.
[60] Peygamberimiz: "Her kim kabristana girer de Yasin'i okur ve sevabını ölülere bağışlarsa, o gün Allah Teâlâ onların azabını hafifletir. Kendisinin de bu kabristandaki ölüler sayısınca sevabı olur" demiştir. Bkz. Zuhayli a.g.e, s.17.

1.4.2. Iskat ve Devir

Diyarbakır'da yaşayan halkın ölü için belirli zamanlarda yaptığı hayır maksatlı uygulamalar vardır. Bunlardan özellikle en çok dikkat edileni ölen kimsenin Allah'ın huzuruna borçlu çıkmaması için hayattayken yerine getirmediği/getiremediği dini vecibeler için yapılan ıskat ve devir işlemidir. Genellikle zaman varsa ve imkânlar müsait ise cenaze defnedilmeden önce veya definden hemen sonra bu işlem yapılır.

Sözlükte "ıskat, düşürmek; devir ise, döndürmek, çevirmek anlamına gelmektedir. Dini literatürde, kişinin sağlığında eda edemediği namaz, oruç, kurban, adak, kefaret gibi ibadetlerinin, vefatından sonra fakirlere fidye ödenerek düşürülmesine ıskat; bu maksatla ayrılan meblağın kâfi gelmemesi durumunda uygulanan yönteme de devir denmektedir.[61] Devir, ıskat için fakirlere nakdî bedeli tamamen vermek yerine muayyen bir miktarı hibe edip tekrar hibe yoluyla ondan geri alma ve toplam borç miktarına ulaşıncaya kadar bu hibe ve karşı hibe işlemini devam ettirme usulünün adıdır. Böylece elde devredilen para ile devir sayısının çarpımıyla elde edilen meblağın fidye olarak hibe edilmiş olacağı, neticede de ıskat için gerekli fidyenin tamamen ödenmiş olacağı var sayılmaktadır.[62]

Fıkıhta daha çok namaz ve oruç borcunu düşürme anlamına gelen ıskat-ı salât ve ıskat-ı savm terimleri kullanılır. Mazeretsiz olarak tutulmayan ve kaza edilmeyen oruçlar için ıskat-ı savm, bütünüyle ıskat-ı salâtın ve devrin cevazı yönünde Kur'an'da, sünnette veya sahabenin ve müctehid imamların fetvalarında hiçbir açıklama yer almamaktadır. [63]

Bu işlem, defnin gerçekleştiği gün yapılabildiği gibi uygun bir günde de yapılabilir. Ölen kişi genelde hatim, ıskat ve devir için bir miktar para ayırmıştır veya vasiyet etmiştir. Hatim parası çıkarıldıktan sonra kalan para ıskat ve devir için kullanılır. Iskat ve devir işlemlerini hoca veya seydalar yaparlar. Ölü yakınlarından bu iş için ayrılan para alınır. Ölüm gece olmuş veya para temin edilememişse altın da bu işlem için kullanılmaktadır. Iskat için yeterli gelmeyen para sanal çoğaltma da

[61] Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s.279.
[62] Diyanet İslam İlmihali, I cilt s.370.
[63] A.g.e. s.370

denilebilecek devir ile çoğaltılır. Hoca/seydanın katıldığı bu uygulamada ehil kabul edilen kişiler bir halka oluşturarak bir mendil veya yazmaya sardıkları parayı sırayla dolaştırırlar veya imam birini karşısına alarak sarılı parayı hibe eder. O da yapılan hibeyi alıp kabul eder ve imama geri iade eder. Bu durum istenilen miktar elde edilene kadar devam eder.[64]

Şafii mezhebine göre fidyenin gıda cinsinden verilmesi gerektiğinden hoca ve ölü sahibi kişi arasında " buğday ile hoş etme " denilen bir işlem yapılır. Bu iş genellikle Şafii mezhebine bağlı kırsal kesimde yaşayanlar arasında görülmektedir. Hoca camide ıskat için bir torba buğday bulundurur. Ölü sahibi "aldım –hibe ettim" sözleri ile hocadan buğdayı satın alıp tekrar ona hibe eder ve bu işlem bütün para hoş edilene kadar devam eder. Hanefi mezhebi taklit edilip "hoş etmeden" para da verilebilir.

Bu işlemi daha çok medrese okumuş olan seyda ve fahri imamlar yapmaktadırlar. Bunlardan dolayı bu uygulama kaldırılmaya direnç göstermektedir.

Hoca devir işlemini yaptıktan sonra paranın dağıtılacağı kimseler için bir liste hazırlar. Bu listeye devir işleminde bulunan kimseler ile hoca ve çevresindeki durumu iyi olmayan kimseler de yazılır.[65] Iskat parası bu listedeki kişi sayısına bölünür ve kişi başına verilecek miktar belirlenir. Maddi kazanç söz konusu olduğundan bazen din görevlileri arasında sorunlar yaşandığı gözlemlenmektedir.

Iskat öncelikle çevredeki dul kadınlara, öksüz ve yetimlere, yakın akraba içerisindeki ve çevredeki fakirlere verilir.

Sağlığında ıskatını veren kimselere de rastlanmaktadır. Bunda ölüm sonrası varisleri olacak çocuklarının hayrını yapmayacakları düşüncesi yatmaktadır.

---

[64] Anadolu'nun birçok yerinde görülen bu uygulama için bkz. Alaattin Dikmen Gelenek ve İnançlarıyla Uludağ'ın Arka Yüzü (Büyükorhan, Harmancık, Keles, Orhaneli), **Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları**, Bursa 2011, s.93.

[65] Hocanın fakir kimselerden vekâlet almadan isimlerinin yazılamayacağı iddiasıyla listeyi sınırlı tutup paranın daha az kişi arasında bölünmesini sağlayarak ölü sahibinin bu durumunu istismar ettiği de tarafımızdan gözlemlenmiştir.

1.4.3. Mevlit Okutmak

Mevlit, kelime itibariyle insanın doğduğu yer, doğma, dünyaya gelme, doğulan zaman anlamlarını taşımakla birlikte zamanla Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan manzum eser olarak bir nazım türünün adı olmuştur. Ayrıca bu manzum eserlerin okunduğu törenler de zamanla mevlit adını alır.[66] Verilen yemeğe de mevlit yemeği denmektedir.

Diyarbakır'da mevlit törenleri dinî bir tören olarak görülür ve bu törenlere katılma da dinî bir görev olarak algılanır. Sevinç zamanında şükür, ölüm olaylarında da ölene sevap olacağı, ruhunu huzura kavuşturacağı inancıyla mevlit okutmak vazgeçilmez bir dinî vecibe olarak kabul edilmektedir. Bu şekilde mevlit geleneği Anadolu'nun hemen her yerinde karşılaşılan ortak bir cenaze ritüelidir.[67] Töreninin icra edilme günleri, Anadolu'nun değişik bölgelerinde küçük farklılıklar gösterse de mevlitsiz cenaze töreni yok gibidir.[68]

Diyarbakır'da da taziyenin biteceği gün, kırkı, yıldönümü gibi zamanlarda bu şekilde ölü mevlidi verilmektedir. Mevlit verileceği zaman önceden ilan edilerek verilecek mevlit için din görevlisi veya dini konularda bilgili hoca/seyda çağrılır. Genellikle birkaç farklı versiyonu olan Kürtçe mevlit okunur. Şehir merkezinde daha önceleri Türkçe yazılmış olan Süleyman Çelebi'nin "Vesiletü'ün Necat" adlı eseri daha fazla okunurdu. Yoğun göçler sonucu çevrenin dönüştürdüğü uygulamalardan biri olarak okunan mevlit de Kürtçeye dönmüştür. Hoca mevlidi okuduğunda önüne tepsi üzerinde muhtelif gıda maddeleri az miktarda küçük kaplara bırakılmış olarak konur. Okunan mevlit dolayısıyla bunların bereketleneceği, mevlit veren kimsenin evinin bereketleneceğine inanılır. Yemek dağıtımından önce bu tepsi üzerindekiler oradaki topluluğa teberrüken dağıtılır. Herkes bir lokmalık bir şeyden alıp yer ve dua eder. Mevlidi okuyan hocaya genelde ücret de verilir.

---

[66] Kara a.g.t. s.163

[67] Anadolu'da cenaze törenleriyle adeta özdeşleşen mevlit törenlerinde Türklerin İslamiyet öncesi cenaze törenleriyle benzerlikler vardır. Bkz. Kara a.g.t. s.164.

[68] Kara a.g.t. s.163

"*Kırkı*" akraba, komşular ve tanıdıklara haber verilerek genellikle yemekli olarak yapılmaktadır.[69]

Ölümün üzerinden bir yıl geçtiğinde yine aynı şekilde ölü sahipleri imkânları ölçüsünde insanlara çeşitli ikramlarda bulunarak veya mevlit okutup yemek vererek ölmüş yakınlarını anarlar.

Ölüme bağlı olarak belirli bir zaman da gözetilip verilen bu mevlit dışında, ölmüşlerine sevap olması düşüncesiyle özellikle Kadir gecesinde olmak üzere dinen önemli sayılan zamanlarda da mevlit verilmektedir. Bunlar yemekli olabileceği gibi bisküvi, gofret ve şeker türü şeylerin dağıtılmasıyla da olabilmektedir.

Daha önceleri Müslümanlara benzer şekilde Süryanilerde de 3, 40 ve sene devrinde yemek verilirdi. Mardin ve köylerinde devam eden bu uygulamalar Diyarbakır'da da bazen görülmektedir. Yılı bitene kadar herhangi bir gün ve süreye bağlı kalmaksızın ayinden sonra papaz tarafından okunmuş lokum, bisküvi, ekmek türü şeyler dağıtılmaktadır.

1.4.4. Sadaka Vermek

Ölen kimsenin ardından yakınları kendisi için hayır maksatlı maddi uygulamalarda bulunurlar. Yerine getirmediği/getiremediği ibadetlerin karşılığı olarak ıskatını verirler. Maddi durumu iyi olup da hac ibadetini yerine getirmeyenler için ailelerinden biri veya bu işi yapabilecek biri hacca gönderilir. Ölü adına kurbanlar kesilir, sadakalar verilir.

Ölüm olayından sonra yapılan ilk hayırlardan biri de ölünün ayakkabı ve elbiselerini ihtiyaç sahiplerine vermektir[70](Bazen insanlar ölüye ait eşyaları almak istemezler).

---

[69] Anadolu'nun birçok yerindeki bu uygulama için bkz. Dikmen a.g.e. s.99.

[70] Benzer şekilde ölünün "soyka" denilen kıyafetlerinin, ölü diğer dünyada üstsüz-başsız kalmasın diye fakirlere bağışlanması İslam öncesi eski Türk topluluklarında görülen bir uygulamaydı. Bkz. Ölmez, a.g.t. s.32.

Maddi durumu iyi olanlar ölünün kullanmış olduğu koyun yününden yapılmış yer yatağını da sevap beklentisiyle fakirlere verirler.

Bunlar dışında sebeplere bağlı olarak yapılan hayırlar da vardır. Bunlar;

Güne bağlı olarak verilen sadakalar: Kandil geceleri veya Cuma akşamları ölmüşlerinin hayrı için yemek, bisküvi, lokum, gofret, çörek, akide şekeri gibi şeyler dağıtılır.

Rüya görme sonucu verilen sadakalar: Rüyada ölmüş akrabalar görülürse "canı rahmet istedi" denilerek hayır maksatlı sadakalar verilir. Bu para olabileceği gibi gıda maddesi de olabilir.

Hayır maksadıyla dağıtılan şeyler arasında günlük hayatta en çok kullanılan tuz, sabun gibi ev ihtiyacı şeyler ile çocukları sevindirecek gofret, şeker ve bisküvi en revaçta olanlardır.

Süryanilerde de ölen kimse için hayır maksatlı sadaka verildiği görülmektedir. Bazı kimseler bu maksatla kilisenin bakımı için yardımda bulunmaktadır.

1.4.5. Mezarlık Ziyaretleri

Ölen yakınlarını anmak ve onların ruhlarını memnun etmek için mezarlıkla ilgili çeşitli adet ve inanmalar oluşmuştur.

Diyarbakır'da genelde ölüler aile fertlerinin rahatlıkla gelip ziyaret edebilecekleri yakın mezarlıklara gömülürler. İl dışında ölmüş olsalar dahi kendi köy veya ilçelerine veyahut aile fertleri uzun zamandır şehre gelip yerleşmişseler şehir mezarlığında gömülürler. Şu anda şehir merkezinde yerleşim alanının içinde kalmış mezarlıklarda yer kalmadığından Yeniköy Mezarlığı belediye tarafından genişletilerek düzenlenmiştir.

Şehir merkezindeki en eski mezarlık olan Mardinkapı Mezarlığı'nda ölü gömmek için mezar yeri kalmadığından burada ailelerinden biri gömülü olanlar ölmüş yakınının mezarı açılıp mezardaki kalıntılar bir köşede toplanarak yeni cenaze gömülmektedir. Bazı kimseler ailelerinden sevdikleri kimselerin kendi mezarlarına

gömülmesi için vasiyette bulunmuşlardır. Aynı mezara konulan kimselerin birbirlerine mahrem olmaları gerekir.

Mezarlıkların ziyaret edilmesi, ölümün hatırlanması ve dünyada ahireti unutmadan yaşamak için ibret alınması bağlamında İslam'ın tavsiye ettiği hususlardandır. En çok ziyaret edilen kabirlerin başında anne, baba, kardeş ve evlatlar gibi yakın akrabaların kabirleri gelmektedir. Ziyaret esnasında kendilerine dua edilip, okunan Kur'an'ın sevabı bağışlanır.

Kabir ziyaretinde genellikle Fatiha, Yasin, İhlâs, Felak ve Nas gibi sureler okunur. Okumasını bilmeyenler, mezarlıklarda ellerinde Kur'an veya Yasin bulanan ve ücret karşılığında okuyan kimselere okuturlar. Ölü için sevabı umularak mezarlıktaki çocuklara şeker veya bisküvi benzeri şeyler dağıtılır.

Kabir ziyaretleri genellikle Perşembe günleri ikindi namazından sonra, Cuma sabahı, Arife günü veya bayramlarda yapılmaktadır. Özellikle mezar yaşanılan yerde ise bayramda öncelikle mezarlık ziyaret edilir. Mezarlık ziyaretlerini çoğunlukla kadınlar yapmaktadır.[71] Bazı kadınlar mezarlık ziyaretlerinde ölülerin avret yerlerini gördükleri düşüncesiyle ya yedi kat giyinirler veya bir bezi üzerlerindeki elbiselerle beraber yedi kat olacak kadar katlayıp çamaşırlarının içine koyarlar. Bu şekilde kendilerini ölülerin bakışlarından korumuş olduklarına inanırlar.

Genel olarak, mezarlığa girildiğinde ölülerin duydukları ve gördüklerine inanıldığından öncelikle ölülere selam verilir ve mezarlıktaki tüm ölülerin ruhları için fatiha okunur. Mezarın başına gelince mezardaki kimse için ayrıca fatiha okunur ve dua edilir. Mezarın toprağı düzeltilerek etrafı temizlenir. Mezarın başına ölüye sevap kazandıracağı ve mezarlığa güzel bir görüntü vereceği düşüncesiyle ağaç dikilir veya çiçek ekilir. Ölüler, canlılar gibi düşünülerek saygısızlık yapmamak için mezarlara basmamaya dikkat edilir.

Ölen kişinin mezarının yapımı için zeminin oturması gerektiğinden defin işleminden sonra bir müddet beklenilir. İmkânı olan mermerden yapar. Daha ucuza getirmek amacıyla mozaik/betondan yapanlar da vardır. Maddi durumu iyi olmayanlar

[71] Bunun sebebi ise erkeklerin çalıştıklarından dolayı zaman bulamamaları olabilir.

ise çevredeki taşlarla mezarın etrafını çevreleyip mezarın yerinin kaybolmasını engellemeye çalışırlar.

Mezarın baş kısmına dikilen mezar taşına ölen kişinin adı, soyadı, doğum ve ölüm tarihleri yazılır. Ancak bazen bu taşlara ölüm ile ilgili çeşitli şiirler, özdeyişler ve ölümünden önce kişinin ne iş yaptığı gibi yazıların yazıldığına görülmektedir. Canlılar için ölümün kaçınılmaz olduğu vurgulanırcasına Allah'ın "Bakî" ismine atıfta bulunularak "el-fatiha" yazılır. Bu yazılanlar daha çok mezarın tanınmasını sağlama, ölen kişiyi tanıtma, ölenin yazgısını anlatarak ziyaret edenlerin Fatiha okumasını sağlama amacıyla yazılmaktadır.

Genel olarak mezarlıklar mermer veya betonla yapılırken canlıların, özellikle kuşların, su içebileceği suluk yapılır. Ziyaret esnasında suluklar su ile doldurulur.

Mezarlıklarda ölüm sonrası gerçekleştirilen söz konusu uygulamalarda, genel olarak İslami esaslara bağlı olarak yerine getirilmekle beraber bunların arasında yer yer İslamiyet öncesi eski inanışlara ait kimi inanç ve pratiklerin izlerine de rastlanmaktadır. Mezarlıkta yiyecek dağıtılması,[72] ağaç dikilmesi gibi uygulamalar eski Türk inancının devamıdır. Fakat toplum bunlara yeni anlamlar yüklemişlerdir.

Mezara ağaç dikilmesi eski Türklerde yaygın olarak görülen ağaç kültüyle ilgilidir. Ağaç çoğu zaman hayatın ve ebediliğin sembolü olarak kabul edilmiştir. Özellikle meyvesiz ve ulu ağaçlar kutsal kabul edilmişlerdir. Orta Asya Hun Türklerinde Ötüken'in dağlık arazisindeki kutsal sayılan bir çam ağacının etrafında özel bir ayin düzenledikleri ve kötü ruhlardan temizlenmek istenen yerlere ağaç diktikleri; bu tür uygulamaların Göktürklerde de bulunduğu kaynaklardan elde edilen bilgiler arasındadır. Yine bazı Türk toplulukları ulu ve yaşlı çam, kayın, ardıç, servi ve çınar ağaçlarına adaklar adamış, kurbanlar kesmiş, birtakım dualarla onlardan dilekte bulunmuşlardır. Yakut Türklerinde ise kayın ağacının özellikle şamanlar arasında büyük bir önemi vardır. Her şamanın özel bir ağacı bulunur ve bu ağaçla şaman arasında bir bağ olduğuna; birinin hayatının ötekinin varlığıyla süreceğine inanılırdı.

[72] Mezar başında yiyecek şeyler dağıtmak gibi adetlerin İslam öncesi döneme ait uygulamalar olduğu öne sürülmektedir. Bkz. Ahmet Cihan, "Diyarbakır'da Ölüm Sonrası Gerçekleştirilen Taziye Geleneği ve Seremoniler" **SBArD**, Sayı 7, Mart 2006, s.20.

Günümüzde mezar başlarına ağaç dikme geleneğinin kökeni de söz konusu eski Türk inanışlarına kadar uzanmakta olup dikilen ağaçla ölen kişinin günahlarının affedilmesine yardımcı olunacağı, mezar ağacının Allah'ı zikretmesinden dolayı ölüye rahmet edileceği böylelikle ölünün ruhunun memnun edileceğine, rüzgârda sallanan ağaç dallarıyla ölü kimsenin günahlarının da döküleceği inanılmaktadır.

Kuşlar gibi diğer canların da bu ağaçlara konması, yuva yapmasının ölen kimseye sevap kazandıracağı düşüncesi de vardır. İnsanların ağaç gölgesinde oturmaları bile ölü için sevap olarak düşünülür.

Mezarlıklarda su satan, Yasin okumak için ellerinde Yasin ile bekleyen ve mezarlığa her gelen kimsenin peşinden koşuşturarak onlara rahatsızlık veren kimseler mezarlıkları istila etmiş durumdadır. İnsanlar bunlardan dolayı mezarlığa gitmekten sıkılır olmuşlardır. Belediyenin bu işi düzene koymak maksadıyla mezarlıklara birçok çeşme yaptırması ve Kur'an okuyucuları için yeterlilik belgesi vermesi de soruna bir çözüm getirememiştir.

Süryanilerde de mezarlık ziyaretleri için tahsis edilmiş özel zamanlar olmamakla beraber mezarlık ziyaretleri yapılmakta ve bu ziyaretler esnasında hayır maksatlı olarak çocukları sevindirecek şeyler dağıtılmaktadır. İsteyen kimseler de din görevlisini dua etmesi maksadıyla mezarlığa götürebilir veya kilisede ölen yakını için dua etmesini isteyebilir. Bunun için din görevlisine ücret verenler de olabilmektedir.

1.4.5.1.Mezarlıkların Propaganda Maksatlı Kullanılışı

Diyarbakır'ın kendine has siyasi ortamında mezarlıklar da propaganda maksatlı kullanılmaktadır. Siyasi grupların ölen/öldürülen üyelerinin mezarları inançlarına/ideolojilerine göre düzenlenmekte, kendilerince anlam yükledikleri bayrak ve renklerle süslenmekte ve mezar taşlarına savundukları fikirlerle ilgili yazılar yazılmaktadır. Mezarlar bayramlar, ölüm yıldönümleri gibi belirli zamanlarda bu grupların üyeleri ve sempatizanları tarafından ziyaret edilmekte, bu şekilde üyeler arasındaki bağlılık kuvvetlendirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca bu mezar ziyaretleri bir araya gelip güç gösterisi yapmak için de kullanılmaktadır.

II. BÖLÜM

DİYARBAKIR'DA TAZİYE UYGULAMALARI

Ölüm, insanoğlu için dayanılması en zor acılardan biri olarak, ölenin yakınlarına çok büyük acı verir. Bundan dolayı tanıdıklar bu acıyı paylaşmak ve teselli edip destek olmak için ölen kimsenin ailesini ziyaret eder, onları yalnız bırakmazlar.

Ölüm olayını duyan akraba, komşu ve dostların, bu olaydan duydukları üzüntüyü ölen kişinin birinci derece yakınlarına bildirmesi olayına "taziye" denmektedir. Bu olayın bir diğer adı da başsağlığıdır ki bu da ziyaret sırasında gelenlerin ölenin yakınlarına hitaben söyledikleri "başınız sağ olsun" ifadesinden kaynaklanmaktadır.[73] Ölen kişinin geride bıraktığı ailesi ve yakın akrabaları halk arasında "cenaze sahibi" olarak adlandırılmaktadır.

Cenaze sahibini teselli etme, acısını paylaşarak hafifletme, ona destek olma[74] anlamlarına gelen taziye hem acıyı hem de yası azaltmaya yönelik pek çok kültürde mevcut olan bir uygulamadır. Küskünlerin barışmalarına vesile olan, acıların paylaşıldığı, sosyal dayanışma ve bütünleşmenin önemli bir unsuru olan taziye, geleneksel değerler ve uygulamalar bağlamında sosyal değişme ve çözülme sürecine rağmen Diyarbakır'da hala güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Taziyeler eş, dost, akraba ve komşuların bir dayanışması olarak algılanır. Yakınlarını kaybeden insanların kendilerini yalnız hissettikleri bir zamanda eş, dost ve tanıdıklar tarafından teselli olmaları, maddi-manevi sıkıntılarının hafiflemesi sağlanır. Taziyeye katılmayanlar "cemaat adamı veya toplum adamı değil" denilerek ayıplanır.

Ölüm olayının gerçekleşmesiyle beraber teçhiz ve tekfin işlemlerinde yardımcı olmak üzere bir araya gelen dost, akraba ve komşular defin işleminden sonra da bu desteklerini sürdürüp ölü sahibine taziyelerini ileterek acısını paylaşıp hafifletmeye çalışırlar.

---

[73] Kara, a.g.t, s.157
[74] Vehbe Zuhayli, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, Risale Yayınları, İstanbul 1994, Cilt 3, s.92

Ölen kimsenin yakınları esnaf ise belirli bir süre dükkânlarını kapalı tutarlar. Bu süre bazen birkaç günü bulabilmektedir. Bu şekilde ölüm dolayısıyla dükkânlarını birkaç gün boyunca açmayanlar dükkânlarına "taziye dolayısıyla kapalıyız" yazısı asarlar. Dükkânın uygun yerine belirgin bir şekilde asılan bu yazı ile işyerinin açılmama sebebi bildirilmekle beraber bir bakıma ölüm olayı da ilan edilmiş olur. Bununla çevredekiler haberdar olur ve taziyeye giderler.

Diyarbakır'da yaşayanlar arasında mazeretsiz olarak birinin taziyesine gitmeme küslük sebebi sayılır. Böyle davranan kişi kınanır. Taziyesine gitmediği kimseler de onun taziyesine gelmezler.

1. 1. TAZİYE YERİ

Diyarbakır'da, halkın çok önem verdiği taziye ziyaretlerinin kabul edildiği mekânlar zaman içerisinde sosyal değişime ve modernleşmeye bağlı olarak bazı değişimler göstermiştir. Aşağıda bu değişime ilişkin bilgiler verilmiştir.

1.1.1. Geleneksel Boyut

Önceleri taziye uygulamaları ölünün veya yakınlarının evlerinde, tek katlı evlerin avlu denilen kısmında, bazı apartmanların giriş katlarında sosyal maksatlı kullanımlar (düğün, nişan, taziye vb) için ayrılmış yerlerde, camilerde,[75] kahvehane, çay ocağı veya boş bir dükkân bu iş için tutularak yapılırdı.

1.1.2. Taziye (Yas) Evi

Diyarbakır'da kentleşmeyle beraber nüfus hareketleri hızlanmış, şehir nüfusu etnik ve demografik olarak değişimler göstermiştir. Modernleşme ile beraber geleneksel geniş ailenin yerini çekirdek aile almış, birey yaşadığı hayata ve insanlara

[75] Emekli imam Zeynelabidin Çiçek böyle bir beyanda bulundu. Misafir olarak gelenlere yapılan ikramlardan dolayı cami kirlendiğinden bu uygulama pek hoş karşılanmazmış.

yabancılaşmaya başlamıştır. Bütün bu gelişme/değişmelerle beraber taziye ritüelleri de değişimler göstermiştir.

Özellikle 80'li yılların sonlarına doğru şehre yoğun göçle beraber nüfus yığılması olmuştur. Göç sonrası oluşan plansız nüfus yoğunluğundan dolayı Diyarbakır'daki kentleşme süreci sanayileşme ve beraberinde getirdiği modern ve sosyal kurumlarla desteklenmediğinden, kentte gerek istihdam ve gelir düzeyinde ve gerekse kültürel alanlarda çarpık bir tablonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gecekondulaşmanın artması, kentsel bütünleşmenin sağlanamaması, yoksulluk, suç oranındaki artış bu kontrolsüz göçlerin en önemli sonuçları olmuştur.

Yoğun göçü sindiremeyen şehir kültürü bazı alanlarda yerini çevre kültürüne bırakmıştır. Diğer bazı alanlarda olduğu gibi ölüm ve sonrası ile ilgili uygulamalar da değişime uğramıştır. Daha önce olmayan taziye evi kültürü, bu şekilde şehre gelip yerleşen kimselerin birbirlerine destek olmak maksadıyla ortaya çıkardığı yerler olmuştur. Kentteki heterojen sosyal yapıda, çevre il, ilçe ve köylerden göçen hemşeri grupları ölümden kaynaklanan sıkıntılı zamanlarında birbirlerine destek olmak istemişlerdir. Fakat şehirdeki apartman hayatının oldukça kalabalık olan taziyeler için uygun olmaması ve bazı sıkıntılara sebep olmasından taziyeleri kolaylaştıracak "yas/taziye evi" adıyla mekânlar yapılmaya başlanmış veya bu iş için özel çadırlar yaptırılmıştır. Sosyal çevrenin, şehirleşmeyi etkileyerek ortaya çıkardığı bu mekânlar daha sonra yakın çevrede yer alan ilçe ve illerde hatta yurdun büyük kısmındaki yerleşim yerlerinde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Günümüze gelindiğinde hemen hemen her mahallede ve köyde taziye evleri açılmış veya bu iş için özel yerler tahsis edilmeye başlanmıştır. Belediyelerin halkın hizmetine sundukları taziye evlerinin yanı sıra çok sayıda belli bir yerleşim yerine ait (il, ilçe ve köyler), onların adını taşıyan ve onların maddi katkılarıyla kurulan taziye evleri de bulunmaktadır. Bazı camilerde veya cami çevrelerinde de camii cemaati ve hayırsever kimselerin maddi katkılarıyla taziye evleri kurulmuştur.

İlk yapılmaya başlandıkları dönemde;

- Gelenekte taziyenin evde yapılması ve bunun ölüye sevap kazandıracağı,

- Sırf taziye için yer yapmanın israf olacağı, halka gereksiz bir yük getireceği,

- Taziyeye gelen kalabalığın verdiği birçok sıkıntının yanı sıra "ev kirlenmesin, düzen bozulmasın" diye taziyeye gelen misafirlerin ev dışında bir mekânda ağırlanmasının ayıplanması gibi düşüncelerle yapımı yadırganan ve tepkiyle karşılanan taziye evlerinin uygulamada sağladıkları pratik faydalardan dolayı sayısı il merkezinde elliyi geçmiştir. Ayrıca ilçeler ve köylerde de çok sayıda taziye evi açılmıştır.

Şehirleşmeyle birlikte ortaya çıkan sosyal şartların bir sonucu olarak ilk kez Diyarbakır'da görülmeye başlanan taziye evleri kurulurken dikkat edilen bazı hususlar vardır. Bunlar;

a) Taziye evinin, topluluğun çoğunluğunun yaşadığı yere yakın olması. Her köy ve ilçe topluluğu yoğun olarak yaşadıkları yerde taziye evlerini kurmaktadır.

b) Giren-çıkan çok fazla olduğundan apartmanların normal girişlerinden farklı girişleri olan yerler veya dükkânlar alınarak bu iş için düzenlenir.

c) Çok işlek veya iş yerlerinin çok yoğun olduğu caddeler üzerinde olmamasına dikkat edilir.

d) Adres tarifi kolay olacak yerler olmasına dikkat edilir.

e) Yeni yeni açılmaya başlanan kadın taziye evlerinin erkek taziye evlerine yakın olmasına dikkat edilir. Bu şekilde mekânsal yakınlık taziye ziyaretlerini çok daha kolaylaştırmıştır.

Bu hususlarla beraber lavabo, mutfak, namaz yeri gibi ihtiyaçlardan dolayı mekânın büyük olması göz önünde bulundurulur.

Bu özelliklere sahip mekân temin edildikten sonra taziye yeri olarak tasarımı yapılır. Gelen kimselerin oturabilmeleri için oturma yerleri[76] (sandalye, sedir veya kanepe türünden şeyler olabilir) yapılır. Bunlarla beraber verilecek ikramların konulacağı sehpalar yerleştirilir.

[76] Pratik olması açısından misafirlerin ayakkabılarını çıkarmadan oturabilecekleri şekilde oturma yerleri düzenlenmiştir. Bazı taziye evlerinde yer minderleri kullanıldığından girişte ayakkabıların çıkarılması gereklilik oluşturmuştur. Bu giriş ve çıkışta bazı problemlere sebep olduğundan daha pratik uygulamalar tercih edilmiştir.

Her taraftan görülebilecek en uygun yere din adamı için masa konur. Genellikle masada hocanın sesini rahat bir şekilde duyurmasını sağlayacak ses sistemi vardır. Hocanın oturacağı bu masanın hemen yanında cenaze sahiplerinden, gelenleri karşılamak için ayakta bekleyemeyecek, taziye yerinde hizmet edemeyecek, yaşça büyük olanlar otururlar.

Taziyeye gelenlere ikram edilmek üzere çay ve diğer içecekler ile yemek vaktinde yemeğin hazırlandığı ve maddi destek düşüncesiyle getirilen çay, şeker gibi malzemelerin konulduğu mutfak kısmı vardır.

Taziye yerinde bulunmasına dikkat edilen diğer en önemli bölüm de namaz kılmak üzere düzenlenen namazlık kısmıdır. Bazı taziye evlerinde bu kısım cemaatle namaz kılmaya imkân verecek şekilde küçük bir mescit olarak düzenlenmiştir.

Köylerde büyük oranda eski taziye geleneklerinin yaşamasıyla beraber şehirdekilere benzer sebeplerden dolayı buralarda da şehirdekiler gibi taziye evleri ve çadırların yapımına başlanmıştır.

Taziye evleri; mekânın genişliği, adresin kolaylıkla bulunabilmesi, ısıtma-soğutma kolaylığı, kadın-erkek karışımını önleme, yemek, abdest, namaz gibi ihtiyaçların sağlanmasında, gelenlerin hepsinin tek mekânda olması[77] ve birbirlerini görebilmesi açısından çok büyük kolaylıklar sağlamıştır.

Süryanilerde taziye yeri olarak ölen kimsenin evi veya kilise salonu kullanılmaktadır.

1.1.3. Kadın Taziye Evi

Bayanlar arasında da taziye ziyaretleri olmaktadır. Bayanlar genellikle erkeklerden ayrı bir yerde ya ölünün evinde ya da en yakınlarından uygun olan birinin evinde otururlar. Taziye maksadıyla gelen bayanların taziye dilekleri burada kabul edilir. Erkekler için yapılmış olan taziye evlerinin pratik faydalarını gören Diyarbakır halkı benzer şekilde bayanlar için de taziye evleri kurmaya başlamıştır. Erkekler için

[77] Taziye evde olduğunda mekânın gelen kalabalığın sığacağı büyüklükte odalar olmadığından evin tüm odaları kullanılırdı. Bundan dolayı gelenler birbirlerinden haberdar olamayabiliyordu.

yapılmış olan taziye evlerinin hemen yanında kadınlar için taziye evlerinin de açılmaya başlanması ile daha önce çoğunlukla birbirinden uzak farklı mekânlarda yapılan kadın-erkek taziye ziyaretlerine "aile olarak" gitme daha da kolaylaşmıştır.

Bayanlar da erkekler gibi taziye kurulan yerde gelenlerin taziye ziyaretlerini kabul ederler. Erkeklere oranla bayanlar taziye yerinde daha fazla kalarak cenaze sahibinin acısına ortak olurlar. Cenaze sahibinin ağlamalarına eşlik ederler, Kur'an-ı Kerim'den bölümler okurlar, dualar ederler, ağıtlar yakarlar.

Bayanların eski taziyelerinde komşu veya akrabalar tarafından taziye evine özellikle siyah yazma getirilmesi uygulaması vardı. Taziye sahipleri bu yazmaları bağlarlardı. Dışarıdan gelip de cenaze sahiplerini tanımayanlar bu "karalar bağlamış" kimselerin acılı cenaze sahipleri olduklarını anlarlardı.

Taziyeye giden bayanlar süslenmemeye ve ziynet eşyalarını takmamaya dikkat ederler. Bu durumda giyim kuşamlarının da çok gösterişli olmamasına özen gösterirler.

1.1.4. Taziye Evinin Sosyal Dayanışma ve Kaynaşmaya Katkısı

Taziye evlerinin sosyal dayanışma ve kaynaşmaya da katkıları olmuştur. Başka illerden gelmiş olan veya köyden çıktıktan sonra köy ile irtibatı kopan ve kendi köylüsünü tanımayacak şekilde uzaklaşan insanlar bu taziye evleri aracılığıyla tekrar bir araya gelip tanışma/kaynaşma fırsatı bulmuşlardır. Zaten taziye evlerinin kurulması için maddi kaynak da bu şekilde hemşeri gruplarının yardımlarıyla temin edilmektedir.

Taziye evinin yapımında dini duygularla beraber köyün veyahut topluluğun şerefi de düşünülerek davranılır. Çünkü açılan taziye evleri belirli bir köy veya topluluğun adını taşır. Taziye dışında bir iş için kullanılmayan bu yerler çoğu zaman kapalıdırlar. Bu sebeple başka köyden/ilçeden/şehirden insanlar da taziyeleri için buraları kullanabilmektedirler. Bu şekilde başka köy ve grupların tabelaları altında taziyeleri kabul etmek kimi insanlar için kendileri adına bir eksiklik kabul edilmektedir. Bu durum taziye evlerinin yoğun bir şekilde açılmasına sebep olmuştur.

1.2. TAZİYE SÜRESİ

Diyarbakır'da yaşayan tüm inanç müntesipleri için taziye süresi ortalama üç gündür. Aynı yerde yaşayanların üç günden sonra taziyede bulunmaları (daha önce gelmemeleri için her hangi bir sebep yoksa) cenaze yakınlarının acılarını tazelememek maksadıyla pek uygun görülmez.

Köylerdeki taziyeler de normalde üç gün olmakla beraber bazı durumlarda bu süre uzayabilmektedir. Köy dışına dağılmış akraba ve tanıdıkların ölüm haberini geç almaları, zamanında gelebilecek imkân bulamamaları, ölenin genç veya saygın biri olması gibi durumlar taziye süresini uzatabilmektedir.

Taziyenin bitiminden sonra da cenaze sahibi olan evin büyükleri birkaç gün boyunca herhangi bir mazeret sebebiyle taziyelerini sunamamış olanlar gelebilirler düşüncesiyle evlerinde otururlar.

Taziyeye gelememiş olan komşu ve tanıdıklar taziye bitiminden sonra evine dönen cenaze sahibini evinde ziyaret ederek başsağlığı dilerler.

Ulaşım ve iletişimdeki gelişmelerin yanı sıra taziyelerin ev dışında bir mekânda kabulü de taziyenin süresini kısaltmıştır. Çünkü bu mekânlardaki taziye süreleri halkın ortak kabulü ve uygulaması ile ortalama üç gündür. Üç günden sonrası için gelen/gidenin yoğunluğuna bakılarak karar verilir.

Süryanilerde de normalde üç gün olan taziyeye geç duyanlar sonradan da gelip başsağlığı dileyebilir veya iletişim araçlarıyla taziye dileklerini iletebilir.

1.3. TAZİYENİN YAPILIŞ ŞEKLİ

Diyarbakır'da taziye şu şekilde olmaktadır: İlk taziye, ölü gömüldükten sonra, mezarlıktan ayrılırken yapılır. Sonra topluca taziye yerine gelinir. Genellikle mezarlıktakiler de buraya gelip taziye dileklerini ilettikten sonra ayrılırlar. Taziyeye gelenler selam verip içeri girerler. Konuşup taziye dileklerini iletmeden önce ya gelen kişi Kur'an'dan bir bölüm (aşır) okur ve sonunda ölü için dua edip "el-Fatiha" der veya

taziye yerinde oturan hoca ya da bu işleri bilen birisi her yeni gelen kimse veya grup için "el-Fatiha" deyip Fatiha okur/okutur. Sonra "Baki Allah, başınız sağ olsun. Allah rahmet eylesin" gibi ifadeler ile taziye sözleri söylenir.

Gelenler yakınlık derecelerine göre 10–15 dakika veya en fazla yarım saat oturduktan sonra yine Fatiha okuyarak kalkarlar. Genellikle ölünün en yakınları kapıda durarak hem gelen kimseleri kabul ederler hem de gidenleri uğurlarlar.

Taziyeye gelemeyecek durumda olanlar telefon ederek taziyelerini bildirirler. Taziye devam ediyorsa hocadan, telefon eden kişi adına "Fatiha" okutması istenir. Hoca da "falanca kişi telefonda taziye dileklerinde bulunup Fatiha okumamızı istedi, vekâleten el-Fatiha" diyerek Fatiha okutur.

Tanınmış, maddi durumu iyi olan kimseler basın-yayın yoluyla da taziyede bulunabilmektedirler. Bu durum daha çok maddi olarak varlıklı kimseler, siyasetçiler veya tanınmış sanatçılar için uygulanmaktadır. Gazeteye verilen ilan ile ölene rahmet kalanlara sabır ve başsağlığı dilenir.

Taziye ziyareti yapılırken ayrıca bazı şeylere daha dikkat edilir. Örneğin insanlar taziyeye tek başlarına gitmektense grup olarak gitmeyi tercih etmektedirler. İş yeri arkadaşları grubu, mahalle arkadaşları grubu, öğrenci arkadaşları grubu… gibi. Aynı ailenin bireyleri de aile içinde birlik ve beraberlik olduğunu göstermek maksadıyla aile büyüğü ile beraber gitmeyi tercih etmektedirler. Bu şekilde grup ile gidildiğinde taziye sahibine maddi destek amacıyla alınan şeylerin masrafı gruptakiler arasında bölüştürülür.

İntihara bağlı ölümlerdeki taziye ziyaretlerinde halk arasında "Fatiha" okumayanlar da görülmektedir. Bunun sebebi intihar etmenin dinen yasaklandığı halde kişinin kendi hayatına son vererek günah işlemesidir. Gelenler daha çok taziye sözlerini söyleyerek ölenin ailesinin acısını hafifletmeye çalışırlar.

1. 4. TAZİYE SÖZLERİ

Bütün gruplarda taziye sözleri neredeyse aynıdır. Sadece Müslüman taziyelerinde çok sık tekrarlanan "Baki Allah" sözü Süryanilerde söylenmemektedir. Gruplar arasında ortak kullanılan taziye sözlerini şu şekilde sayabiliriz;

Allah sabırlar versin.

Başınız sağ olsun.[78]

Mekânı cennet olsun.

Geride kalanlara Allah uzun ömür versin.

Allah rahmet etsin.

Allah gittiği yerde utandırmasın.

Allah mağfiret eylesin.

Allah taksiratını affeylesin.

Allah başka acı vermesin.

Acınız son olsun.

O yattıkça evlatları yaşasın.

Nur içinde yatsın.

1.5. TAZİYEDE İKRAM

Diyarbakır'da taziye maksadıyla gelen kimseler misafir kabul edildiklerinden, gelen misafiri en iyi şekilde ağırlama düşüncesiyle hareket edilir. Bu düşünce tüm inançlarda ortaktır.

Taziyeye gelen kimselere çay, cola, meyve suyu, şerbet gibi içecekler ikram edilir. Eskiden tepsiler üzerinde sigara da ikram edilirdi. Fakat kapalı alanda sigaranın yasak olması ve bu uygulamadan bazı insanların rahatsız olması dolayısıyla şu an bu uygulama kalkmış durumdadır. Eskiden özellikle genç erkeklerin ölümünden sonra mırra (acı kahve) ikram edilirmiş.[79] Bir yudum olarak fincanlara konup ikram edilen mırra acıyı sembolize ederdi. Fakat şu an mırra ikramı olmamaktadır. En fazla ikram

[78] Müslümanlardan dini bilgi sahibi olmayan ve daha çok kırsal kesimde yaşayan bazı kimselerin "Başınız sağ olsun" cümlesini "Baki olan sadece Allah'tır. İnsanlara başınız sağ olsun demek küfürdür" dediklerini ve bu şekilde taziye dileklerine karşı çıktıklarını gözlemledik.(Mehmet Kaya/Ergani)

[79] Şehir merkezinde olan bir uygulama olarak bilinmektedir.

edilen şey çaydır. Havaların sıcak olduğu zamanlarda soğuk içecekler de ikram edilmektedir. Yemek vaktinde gelen kimselere yemek verme uygulaması, cenaze törenlerinin mutlaka yerine getirilmesi gereken bir bölümü olarak algılanır. Kırsal bölgelerde, bunun için ölen kişinin ekonomik durumuna göre hayvan kesilerek yemek yapılır. Verilen yemeğin ölen kimse için sevap olduğuna inanılır.

Taziyelerdeki ikramların ölü sahibine maddi yük getirdiği düşüncesiyle bazen ileri gelen din adamları tarafından bu uygulamalar kaldırılmaya veya sınırlandırılmaya (sadece çay ikram edilsin) çalışılmıştır. Bu maksatla bazı taziye evlerinde "taziye yerimizde yemek ikramı yapılmamaktadır" yazısı yazılmıştır. Fakat toplum bu uygulamayı devam ettirmeyi o çevrede yaşayan geleneklere bağlı kesim tarafından kınanmamak için ve şan- şerefleri açısından bir gereklilik olarak gördüğünden yapılan ikramları kaldırmaya yanaşmamıştır. Ayrıca ikramların ölen kişi için sevap olacağı düşüncesi de bu uygulamanın devam etme sebeplerindendir.

Taziye boyunca yapılan masraflar için ölen kişinin akrabaları maddi destekte bulunmaktadırlar. Ölen kişinin maddi durumuna göre bu destek artıp azalmaktadır. Ölen kişi zengin biri ise genelde masraflar vasiyetiyle bıraktığı parayla veya çocuklarının kendi aralarında temin ettiği parayla karşılanır. Maddi durumu iyi olmayan kimseler içinse akrabalar ve tanıdıklar da sevap kazanma düşüncesiyle masraflara yardımcı olmaktadırlar. Ayrıca ölen evli kadınların akrabaları da şereflerini düşünerek ikramlar ve diğer şeyler için yapılan masraflara ortak olmaktadırlar.

Bazı kimseler taziyede verilen ikramların, geride yetim bırakıp ölen kimsenin terekesinden yapılmasını doğru bulmazlar. Özellikle kadınlardan bu konulara çok dikkat edenler vardır. "Yetim malıdır" diyerek ikramları kabul etmeyenler de vardır. Aynı şekilde kadınlardan bir kısmı yetim bulunan evin gölgesinde bile oturmazlarmış. Orada oturmaları durumunda ev sahibi su veya çay ikram edebilir ve bunların kabulü ile yetim hakkına girilir diye düşünürlermiş.

1.6. TAZİYEDE KUR'AN OKUMA, DUA ETME VE VAAZ

Diyarbakır'da yapılan taziye uygulamalarında din görevlileri ve Seyda[80] denilen dini bilgi sahibi kimseler etkin rol oynarlar. Din görevlileri taziye bitene kadar taziye yerinde oturur. Gelen kimselerin Fatiha okumaları maksadıyla her gelen kişi veya gurup için "el-Fatiha" diyerek ölen kimsenin ruhu için Fatiha okutur. Uygun zamanlarda dini konularda vaazlar verir, fıkhî bazı konuları anlatır, cemaatten sorusu olanların sorularını cevaplamaya çalışır.

Vaazlar sürekli el-Fatiha diye bölündüğünden genelde anlatılmak istenen konu tamamlanmadan kesilir. Hocalar her ne kadar vaazı dinlemenin Fatiha okumaktan daha hayırlı olduğunu söylese de dışarıdan gelen kişi "el-Fatiha" komutunu hocadan bekler. Hoca anlattığı konuyu tamamlamak maksadıyla bunu geciktirirse ya dini bilgisi olmaya bazı kimselerden uyarı alır ya da gelen kimse ölünün ruhuna okumak/okutmak maksadıyla kendisi "el-Fatiha" der. Böyle sık sık konuşmalarının kesilmesinden dolayı hocalar çok fazla konuşmak istemezler. Ama orada oturanlar özellikle cenaze sahibi insanlar ölülerine sevap kazandıracağı düşüncesiyle hocanın konuşmasını, dua etmesini, Kur'an-ı Kerim okumasını isterler. Özellikle Arapça yapılan dualar toplumca daha fazla talep edilmektedir.

Hocalar gelen-gidenin daha az olduğu, hareketliliğin azaldığı zamanlarda konuşmayı tercih ederler.

Genellikle okunan Kur'an bölümleri doğrultusunda ölüm sonrası yaşam, dünyanın imtihan yeri olduğu, bela ve musibetlere karşı sabır konuları işlenir.

Taziyede oturan hoca veya taziyeye gelen dini bilgi sahibi kimseler sevabı ölü kimsenin ruhuna bağışlanmak üzere Kur'an-ı Kerim'den bazı bölümler okurlar. Okunacak belirli bir sure veya ayet olmamakla beraber çoğunlukla anlamı taziye için en uygun olan (iman, sabır ve ölümle ilgili) kısımlar okunur. Hoca anlamına bakmaksızın güzel okuduğuna inandığı herhangi bir yeri de okuyabilir. En fazla okunan Kur'an ayetleri ise anlamı bakımından taziye için en uygun olabilecek Bakara Suresi'nin 152–157 ayetleridir. Bu ayetlerin anlamı şu şekildedir:

[80] Seyda: Medrese okumuş din bilgini.

“ Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın nankörlük etmeyin! Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah muhakkak sabredenlerle beraberdir. Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Bilakis onlar diridirler, lâkin siz anlayamazsınız. Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele! O sabredenler, kendilerine bir belâ geldiği zaman: Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz, derler. İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır. Ve doğru yolu bulanlar da onlardır.”

Bunun dışında Bakara suresinin başı (2/1–5) ve sonu (Amenerrasulu, 2/285–286), Haşr suresinin sonu (59/19–24) da okunan bölümler arasındadır.

Taziyede oturan hoca veya taziyeye gelen kimselerden dini bilgi sahibi olanlar genellikle “Allah sevabınızı arttırsın, taziyenizi güzelleştirsin ve ölmüşünüze rahmet etsin” mealinde Arapça dua ettikten sonra ölen kimse için Fatiha okur/okutur.

1.7. ÖLÜM VE SONRASINDAKİ UYGULAMALARDA DİN ADAMLARININ ROLÜ

Ölüm olayının gerçekleşmesi anından taziyenin dağılmasına kadar olan süreçte din görevlileri, seydalar ve dedeler aktif olarak rol oynarlar. Bunlar teçhiz ve tekfin işleriyle ilgilenip cenazeyi kaldırırlar. Kur’an okunması, ıskat ve devir işlemlerinin gerçekleştirilmesi, taziye yerinde oturup vaaz etme, fatiha ve dua okuma/okutma gibi görevleri yaparlar. Hoca gelen-gideni görebilecek ve onlar tarafından görülebilecek en uygun yerde oturur. Ölenin yaşça büyük akrabaları hocaya yakın otururlar. Hoca her gelen/giden kişi veya gurup için fatiha okutarak bir bakıma karşılama ve uğurlama görevi de yapar. Taziye yerinde hocalara çok büyük saygı gösterilir. Resmi din görevlileri (köy gibi küçük yerlerde) namaz vakitleri dışında bitene kadar taziye yerinde otururlar. Önemli bir sebep olmaksızın taziyelerden uzak kalan din görevlileri toplumda hiç de hoş karşılanmazlar.

Süryanilerde de yıkama ve kefenleme dışında ölüm ile ilgili yapılan tüm uygulamalarda din görevlileri aktif rol oynarlar. Papaz/rahip denilen din görevlisi

olmadan cenaze merasimi yapılmaz. Taziyede de din görevlisi hazır bulunarak dualar eder.

1.8. TAZİYE ZİYARETİNE DESTEK MAKSADIYLA BİRŞEYLER GÖTÜRME

Cenaze sahibine destek olmak ve ölüm olayından dolayı maddi yükünü hafifletmek maksadıyla taziyeye gelen kimseler yanlarında bazı şeyler getirmektedirler.

En fazla getirilen şeylerin başında taziye yerinde en çok tüketilen çay ve şeker gelmektedir. Havanın sıcak olduğu zamanlarda soğuk içecekler de getirilebilmektedir.

Sosyal yardımlaşmanın güzel bir örneği olarak ölünün yakınları veya komşular yemek konusunda da ölü sahiplerine yardımcı olurlar. Taziye müddetince ölünün akrabaları ve komşularının ölü evine yemek yapıp götürmesi güzel bir davranış olarak kabul edilir. Çünkü ölen kişinin ailesi yemek yapmayla uğraşamayacağı için yakınlarının, ailesine yemek hazırlayıp götürmesi, Hz. Muhammed'in bir tavsiyesi olarak uygulanmaktadır. Bu uygulama, aynı amaçla ve aynı biçimiyle Anadolu'nun her bölgesinde yerine getirilmektedir. [81] Rivayete göre: " Cafer b.Ebu Talib öldürülünce, Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: Cafer'in ailesine yemek yapıp götürün. Çünkü başlarına kendilerini meşgul edecek bir musibet gelmiştir." demiştir.

Bir veya birkaç kişi bir araya gelip bir vakit yemeğini hazırlayabilirler. Bu durumda başkasının da yemek getirmemesi için cenaze sahibine önceden haber verilir. Şehirdeki taziyelerde genelde hazır yemek getirilir ve bu yemek servis/hazırlanış kolaylığından dolayı daha çok pide/lahmacun olmaktadır. Pek tercih edilmese de sulu yemek verildiği de görülmektedir.

Köylerde de çay ve şekerle beraber yapılacak yemeklere katkıda bulunmak amacıyla yağ, pirinç, et, piliç ve mevsimin yemek yapımında kullanılan sebzeleri gibi gıda maddeleri getirilir.

[81] Kara, a.g.e. s.160.

Süryanilerde de eskiden sosyal destek anlamında gıda maddeleri getirenler olmakla birlikte son yıllarda bu uygulamaya rastlanmamaktadır.

1.9. TAZİYELERDEKİ UYGULAMA FARKLILIKLARI

Toplumsal sınıfların, ölüm olayına bakışı, ölüme/ölüye yaklaşım biçimleri, ölüme dair kültürel değerler düzeyinde farklılıklar göstermektedir. Toplumdaki bazı gruplar ölüm olayını doğal karşılama ve böylelikle ölüm karşısında daha soğukkanlı, resmi belki de yapay bir tavır alırken, toplumun diğer bir kısmı ölüm olayı ile adeta yıkılırlar, ölümün yıkıcı etkisi onlar üzerinde oldukça güçlü olur, derin izler bırakır. [82] Bu bağlamda Diyarbakır'da ölen kimse yaşlı, kadın, statüsü düşük biri ise fazla tepki olmazken, genç, erkek, toplumda saygınlığı olan bir kimse ise tepki daha fazladır. Bu durumda taziyeye katılım çok daha fazla olduğundan taziye süresi uzayabilmektedir.

Toplumca yaşlı ve hastaların ölümünü normal karşılandığı için taziyelerinde pek bir hüzün göze çarpmaz. Ölümün onlar için kurtuluş olduğu düşünülür. Gençlerin ölümü ise zamansız olarak düşünüldüğünden acı çok daha fazla olur.

Ölümün şekli de taziye ve yasta uygulama farklılığına sebep olabilmektedir. Uzun süreli bir hastalıktan çekip ölen kimse genç dahi olsa ölüm onun için bir kurtuluş olarak düşünüldüğünden üzüntü nispeten daha az olur. Öldürülen kimseler için üzüntüyle beraber öfke olduğundan (intikamı alınıncaya kadar düşüncesiyle) bazen taziye kurulmadığı da görülmektedir. Trafik kazası gibi sebeplerle ölenler için de üzüntü fazla olur. Çünkü bu durumda ölüm hem ani gelmiştir hem de çoğu zaman ceset kötü bir şekilde parçalanmıştır.

Ölen kimsenin maddi durumu ve statüsü taziyede uygulama farklılığına sebep olan bir diğer etkendir. Ölen kimse statü sahibi olmayan sıradan bir kimse ise taziyesine pek katılım olmadığından taziye üç günle sınırlı kalır. Fakat ölen kimse toplumda söz sahibi bir kimse ise taziyesi de ona göre olur. Hem katılım fazla olur hem de taziye uzayabilir. Her dönemde özellikle iktidar partisindeki siyasetçilerin taziyeleri çok kalabalık olmaktadır.

[82] Kara a.g.e, s.256.

1.10. TAZİYE VE PROPAGANDA

Diyarbakır'ın kendine has siyasi ortamında taziyelerde, ölen kişi üzerinden diğer insanlara mesaj verme veya taziyeyi mesaj verme yeri olarak kullanma uygulamaları da gözlemlenmektedir. Siyasi ve ideolojik grupların/partilerin toplumda etkin olduklarını göstermek, taziyelere katılıp toplumun acılarını paylaştıklarını gösterip kendilerine prestij sağlamak, reklamlarını yapmak maksadıyla taziyelere katıldıkları, burada düşüncelerini topluma ulaştırma çabasında oldukları görülmektedir.

Taziye maksadıyla bir araya gelmiş bulunan topluluğa kendi fikirlerini anlatma ve kendilerini kabul ettirme çabasında olan siyasi görüş sahibi kimseler dini bilgi sahibi ise kendileri, dini bilgileri yoksa yanlarındaki din adamları aracılığıyla kendi fikirlerine uygun vaazlar verirler. Yapılan konuşmalarda olduğu gibi edilen duaların da siyasi düşünceye uygun ve o düşüncedeki bireyleri kapsayıcı olmasına dikkat edilir. Taziyede insanlar duygusal açıdan hassas olduklarından siyasi düşünce sahibi din adamları ideolojilerine göre mesaj verme imkânı bulurlar. Dini konulardaki Türkçe/Kürtçe vaazlarla kendi inançlarını empoze etmeye çalışırlar.

Siyasi gruplar, kendi inançlarına göre "*şehit*" saydıkları kimselerin taziyelerine çok önem vermektedirler. Grubun üyeleri ve sempatizanları taziye ziyaretine gelip ölen kimsenin acısına ortak olmakla beraber ölümlerin kendilerini korkutup caydıramayacağını bilakis daha sıkı kenetlenmelerine ve ideolojilerine daha sıkı bağlanmalarına sebep olacağı izlenimi vermeye çalışırlar. Bu durumda gelen/gidenin çokluğu ve taziye ile mesaj verilmek istenmesinden dolayı taziye süresi genellikle uzamaktadır. Bazen ölen kimsenin yakınlarının, taziyelerinin ve acılarının bu şekilde istismar edilmesine karşı tepkiler gösterdikleri de olmaktadır.

1.11. TAZİYE GELENEĞİ VE SOSYAL MEDYADA YANSIMALARI

Diyarbakır taziyelerinin Anadolu'nun farklı yerlerindeki taziyelerden farklı olarak kendine has uygulamaları vardır. Ulusal basında çıkmış olan aşağıdaki bazı haberler bu durumu göstermesi bakımından önemlidir.

Diyarbakır taziyeleri ile ilgili basında çıkmış bazı haberler;

"Bülent Arınç, geleneklerin büyük önem taşıdığını belirterek şöyle devam etti: 'Düğünlere gidiyorsunuz, taziyelerde bulunuyorsunuz. Taziye sizlerin çok önemli bir geleneği. Diyarbakır'da Esnaf Dernekleri Birliği başkanının yeğeni vefat etmişti. Onu taziye evinde ziyaret ettim. Orada şehir içinde üç günlük taziye ziyareti yapılıyor. Çok güzel adet var. Her kişi içeri girdiğinde topluca Fatiha okunuyor. Her kişi çıktığında yine okunuyor. Bir saat orada olun gidene kadar en az bin tane Fatiha okunuyor. Ne kadar güzel, bunu inşallah Bursa'da da yapalım. Taziye geleneği çok önemlidir. 'Başın sağolsun, Allah rahmet etsin, Allah cennette buluştursun, Allah sizlere uzun ömürler versin' dedikten sonra ölenin ruhuna Fatiha okumak, ne kadar güzel bir şey. Çayınızı içiyorsunuz, oturuyorsunuz, beş dakika sonra kalkıyorsunuz. Bu geleneklerimizi her yere taşımalıyız. Birbirimizi zor günlerimizde yalnız bırakmayacağız. Aramızda yardımlaşma olacak."[83]

"Bu da taziye açılımı…

Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü, halkla kucaklaşma adına örnek bir uygulamaya imza atıyor. Bölgedeki taziye geleneğini dikkate alan Emniyet Müdür Yardımcısı Metin Murat Arslan, bir yılda 500 ziyarette bulundu. Bölge insanı uygulama karşısında, 'Bugüne kadar bırakın bir müdürü, bir memurla bile bir araya gelemezdik. Ama bugün hem memuru hem müdürü bizlere geliyor, acımızı paylaşıyor.' diyor.

Güvenlik hizmetlerinin yanı sıra sosyal projelere de ağırlık veren Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü, halkla kucaklaşma adına örnek bir uygulamaya imza atıyor. Bölge insanı için büyük önem taşıyan taziye geleneğini dikkate alan Emniyet Müdür Yardımcısı Metin Murat Arslan, yakınları vefat eden bütün aileleri ziyaret ederek acılarını paylaşıyor. Bir yıl içinde 500 taziyeye giden Arslan, devletin şefkat elini uzatarak aidiyet bağlarının güçlenmesini sağlıyor. Babasını kaybeden bir Diyarbakırlının Arslan'a söyledikleri de atılan adımın önemini gözler önüne seriyor. Vatandaş, 'Bugüne kadar bırakın bir müdürü, bir memurla bile bir araya gelemezdik. Ama bugün hem memuru hem müdürü bizlere geliyor, acımızı paylaşıyor. Farkına varıldığımızı hissediyoruz.' diyor. Halkla buluşma fikrinin Emniyet Müdürü Mustafa Sağlam'a ait olduğunu belirten Arslan ziyaretler sırasında ilginç olaylarla karşılaşmış. Yakını vefat eden bir Diyarbakırlının, 'belki haberleri olmaz' diye karakola yaptığı

[83] http://bulentarinc.com.tr/haber/biz-ekmegimizi-kardeslerimizle-paylasmaya-haziriz/517 10/07/2102

müracaatı ise unutamıyor: "Amir mi, müdür mü birisi taziyelere geliyordu ona söyler misiniz benim yakınımın taziyesi var."[84]

"Diyarbakır'da taziye kardeşliği…

Kurbanlarını Güneydoğu şehirlerinde kesip etlerini muhtaç ailelere dağıtan işadamları bu kez terör saldırısına uğrayan Diyarbakır'a taziyeye gittiler. İşadamları, bölge halkının acısını paylaştıklarını dile getirdiler. Diyarbakır Huzurevler'de bir apartmanın zemin katı. Duvar kenarına dizilmiş sandalyelerde oturan yüzlerce insana âdet gereği çay ikram ediliyor. Kalabalığın arasında dolaşan tepsi boşalıp çaylar yudumlandıktan sonra ziyaretçilerin arasından biri söz alarak geliş amaçlarını nezih bir üslupla izah ediyor. Sonra eller gökyüzüne açılıyor ve dualar ediliyor. "Âmin" nidalarıyla tamamlanıyor dua. Ardından ölenlerin ruhları için Fatihalar okunuyor.

Tasvir etmeye çalıştığımız enstantane bir taziye evinden. Diyarbakır'daki hain terör saldırısında hayatını kaybeden 18 yaşındaki Engin Taşkaya'nın evine taziyeye gelenler ise çok uzaklardan… İstanbul, Bursa, İzmir, Balıkesir, Şanlıurfa, Afyon, Elazığ, Malatya gibi Türkiye'nin birçok şehrinden 800 kadar işadamı Diyarbakırlıların acısına ortak olmak ve birlik mesajı vermek için bu tarihî kentteydi geçen hafta. Hâl böyle olunca taziye evinde duygulu anlar yaşandı. Hem yaşanan menfur saldırının üzüntüsü hem de Taşkaya ailesinin yaşadığı dram ziyarete gelenleri gözyaşlarına boğdu."[85]

[84] http://zaman.com.tr/haber.do?haberno=1145851&title=bu-da-taziye-acilimi&haberSayfa=1 10.07.2012

[85] http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-16308-34-diyarbakirda-taziye-kardesligi.html 09.07.2012

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir sosyal-kültürel dönüşüm süreci olarak kentleşmenin değişime yol açtığı alanlardan birisi de ölümle ilgili yapılan uygulamalardır. Sanayileşmekte olan, dışa açık ve yoğun göç alan, bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel coğrafyası içerisinde farklı sosyal yapıya sahip bir kent olan Diyarbakır'daki taziye uygulamalarına bakıldığında geleneksel yapıya dayalı toplum özelliklerinin modernleşme ile beraber bazı uygulama farklılıkları olsa da devam ettiği görülür.

Diyarbakır'daki ölüm ve sonrası ritüellerin doğrudan dinî davranışlar ya da İslam öncesi toplumunda görülen uygulamaların dinî form ve muhtevalarla yeniden şekillenmiş halleri olduğu söylenebilir. Cenaze namazının kılınması, ölünün yıkanması ve kefenlenmesi gibi uygulamalar değişime rağmen devam eden dini uygulamalardır. Ölümden sonra elbiselerin ihtiyaç sahiplerine verilmesi, ölünün ayakkabılarının kapı dışına bırakılması, mezarlıklarda yiyecek dağıtılması, ağaç dikilmesi gibi uygulamalar da yeniden anlamlandırılarak ve dini bir hüviyete bürünerek devam eden İslam öncesi toplumun uygulamalarına örnek olarak verilebilir.

Kırsal kesimde ve kent merkezinde uygulama farklılıkları göze çarpmaktadır. Kent merkezine yakın ve kent ile daha sıkı ilişkiler içinde olan kırsal kesimde, kent merkezinden etkileşim sebebiyle ölüm ve sonrası uygulamalarda, iletişim ve ulaşımın daha az olduğu diğer yerlere göre daha hızlı bir değişim ve etkileşim gözlenmektedir.

Yaş, eğitim ve kültür faktörlerinin dinî hayatın inanç, pratik ve tecrübe boyutlarında olduğu gibi ölüme bağlı ritüellerde de bir farklılaşma nedeni olduğunu görülmektedir. Toplumun genç bireylerinde, eğitim düzeyinde artış olanlarda ve özellikle bekâr olanlarda bu uygulamalara karşı ilgisizlik gözlemlenmektedir. Yaş faktörü, eğitim seviyesi ve medeni durum bakımından kendini gösteren bu farklılaşmanın sebebi yaşlıların gençlere, evlilerin bekârlara, eğitim seviyesi düşük olanların okumuşlara göre daha geleneksel bir görüntü sergilemeleridir.

Toplumun üyelerini bir araya getiren diğer olaylarda olduğu gibi, ölüm geçiş döneminde de üyeler arası sosyal, psikolojik ya da maddî paylaşımın arttığı, ilişki düzeylerinin yükseldiği görülmektedir.

Ölüm olayı etrafında şekillendirilmiş ölü aşı, cenaze evine yemek götürme, cenaze evinde ölenin yakınlarına özellikle psikolojik destek sağlamak için başsağlığı dileme sosyalleşmeyi, gurupsal bütünleşmeyi sağlamaktadır. Ölü, farklı yerleşim yeri ve iş alanlarından bulunan yakın/uzak akrabaları, arkadaş ve dostları, onların yakın çevrelerini bir araya getirerek adeta toplumsal bağların yeniden onarımını sağlamakta, böylelikle de bütünleştirici ve birleştirici bir işlev üstlenmektedir.

Geleneksel taziye uygulamaları ölen kimsenin yakınlarıyla dayanışma, acısını paylaşma olarak görülmektedir. Fakat bu durum taziye sahiplerine önemli bir ekonomik yük getirmektedir. Her ne kadar taziyeye gelen kimseler şeker, çay, pirinç, hazır yemek gibi gıda maddeleri getirseler veya yapılan masrafların bir kısmını üstlenseler de bunlar maddi yükü hafifletmekten uzaktır. Ayrıca taziye geleneğinin bir özelliği olarak; taziye sahipleri işlerini, mesailerini bırakıp taziye müddetince taziye evinde oturmak zorunda olduklarından maddi kayıplarla da karşılaşabilmektedirler.

Yoğun kent yaşamı yavaş yavaş insanları geleneksel toplum yapısında ait oldukları aidiyetlerinden uzaklaştırmakta ve bireyciliği ön plana çıkarmaktadır. Buna bağlı olarak da geleneksel toplum yapısı değişmekte ve çözülmektedir. Bu bağlamda özellikle şehirleşme anlamında kentin diğer bölümlerinden daha ileri bir düzeyde olan Kayapınar'da komşuluk ilişkilerinin zayıflaması ölüm sonrası uygulamalarda da görülmektedir. Apartman hayatında insanların kendi içlerine dönük yaşamaları, komşuların birbirlerini tanımamaları, taziyenin ev dışında bir mekânda yapılması gibi durumlardan dolayı bina sakinleri ölüm olaylarından haberdar olmamakta, haberi olanlar da ilgisiz kalmaktadır.

Daha önceleri köylerde görev yapan fahri din görevlilerinin yerlerine kadrolu Diyanet personelinin atanması, ulaşım ve iletişimdeki gelişmeler ölüm sonrası ritüellerde yöresel farklılıkların çoğunu ortadan kaldırmaya başladığından dolayı bu konuda uygulama birliğine doğru gidilmektedir.

Diyarbakır'da yaşayan Müslüman (Sünnî/Alevî) ve gayri Müslim topluluklarda, beraber yaşama sonucunda oluşan ölüm olgusuna ilişkin inanç ve ritüeller genel itibariyle birbirine çok benzemektedir. Sadece inanç farklılığından kaynaklanan çok az farklılık görülmektedir. Özellikle Alevî toplumunda ölüm geleneğine ilişkin

uygulamalar ile yıkama, kefenleme ve defnetme aşamalarındaki inanç ve ritüeller, Sünnî topluluklardakilerle büyük oranda benzerlikler göstermektedirler.

CENAZE VE TAZİYE İLE İLGİLİ BAZI TERİMLER

Defin: Ölünün gömülmesi anlamına gelir.[86]

Gasil: Ölünün dini usule uygun olarak yıkanması anlamında bir terim.[87]

Gusülhane: Ölünün dini usule uygun olarak yıkandığı yer.

Kefen: Cenazenin yıkanıp kurulanmasından sonra bedenini örtecek şekilde sarılan beze denir.[88]

Muhtazar: Ölümü yaklaşmış olan kimseye denir.[89]

Meyyit: Tıbben ve hukuken hayatı sona ermiş insan, ölü anlamına gelmektedir.[90]

Sekerât: Ölüm anındaki ızdırap ve dalgınlık.[91]

Teçhiz: Sözlükte "hazırlamak, donatmak" anlamlarına gelen teçhiz, dini bir kavram olarak, vefat eden kişinin yıkanmasından kabre defnedilinceye kadar yapılması gereken şeylerin tamamını ifade etmektedir.[92]

Tekfin: Ölünün kefenlenmesi anlamına gelir.[93]

Telkin: Son nefesine yaklaşmış, ölmek üzere olan kişinin yanında kelime-i tevhit ve kelime-i şahadet okunmasına; cenaze defnedildikten sonra, kabirde sorulması muhtemel soruları ve cevapları ölüye hatırlatma konuşmasıdır.[94]

Teneşir: Cenazenin üzerinde yıkandığı masa şeklindeki uzun sedire denir.[95]

Teşyi: Cenazenin yıkanıp kefenlenmesinden sonra, tabuta konulup musallaya ve cenaze namazından sonra da kabristana taşınmasına denir.

---

[86] Cenaze Hizmetleri Rehberi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, s.115
[87] A.g.e, s.20
[88] A.g.e, s.369
[89] Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s.446
[90] A.g.e, s.441
[91] A.g.e. s.585
[92] A.g.e, s.640
[93] Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s.646
[94] A.g.e, s.649
[95] A.g.e. s.650

KAYNAKÇA

KİTAP

BAŞTANÇELİK, Ayşe, **Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm**, Altın Koza Yayınları 50, Ulusoy Ofset, Adana, Aralık 2009

BEHSANOĞLU, Şevket, **Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi I-II,** D.B.B Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara 1996

CANAN, İbrahim, **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte**, Akçağ Yayınları, İstanbul 1995

Cenaze Hizmetleri Rehberi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008

ÇELİK, Celaleddin, **Şehirleşme ve Din**, Çizgi Kitabevi Yayınları 2002.

DİKMEN, Alaattin, **Gelenek ve İnançlarıyla Uludağ'ın Arka Yüzü (Büyükorhan, Harmancık, Keles, Orhaneli)**, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2011

Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010

İslam Ansiklopedisi, T.D.V Yayınları, Cilt 9, İstanbul 1994

HÖKELEKLİ, Hayati, **Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din**, Dem Yayınları, İstanbul 2008

ZUHAYLİ, Vehbe, **İslam Fıkıh Ansiklopedisi**, Risale Yayınları, İstanbul 1994

MAKALE

ABUZAR, Celil, "Şanlıurfa'da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği- Bir Toplumsal Yapı Çözümlemesi", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi** Cilt 10, Sayı 2, 2010, s. 259–274

ALBAYRAK, Ali, ARICI, İsmail, "Elazığ'da Taziye Geleneği", **İlahiyat Fakültesi Dergisi** 12,2, 2007, s.33- 44

BURCU Esra –AKALIN Emel, "Ölüm Olgusu Üzerine Sosyolojik Tartışmalar", Türkiyat Araştırmaları, Yıl 5, Sayı8, Bahar 2008, S 28,–52

CiHAN, Ahmet, "Diyarbakır'da Ölüm Sonrası Gerçekleştirilen Taziye Geleneği ve Seremoniler", **SBArD**, Mart 2006, Sayı 7, s. 1 – 23

ÇAĞLAYAN, Handan, "Anadolu'nun Bazı Yörelerinde Yas Gelenekleri", **V Uluslar arası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri**, Ankara 1997, s. 87–108

ÇIBLAK, Nilgün, "Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler", **Türk Kültürü** , Sayı 474, 2002, s.605–614.

KARA, Zülküf, "Ölüm Fenomeni; Sosyolojik Bir Yaklaşım" **Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları**,(Ed. S. Erdem). İstanbul 2009, İFAV Yayınları. (2009).

KARAMAN, Kasım, "Ritüellerin Toplumsal Etkileri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2010, Sayı 21,ss. 227-236

KESKİN, Mustafa, "Sarısaltık Ocağı'na Bağlı Aleviler'de Ölüm İle İlgili İnanç ve Ritüeller –Tunceli Karacaköy Örneği-" **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 15, 2003/2, s.115–130

KESKİN, Yusuf Ziya, "Şanlıurfa Halk Kültüründe Ölüm", **Harran Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Temmuz-Aralık 2006, s.7- 41

ÖZÇETİN, Adnan, "Diyarbakır Bölgesinde Yas ve Din İlişkisi", **Düşünen Adam,** 2000 Sayı 13, s.12–18

ÖZYURT, Cevat, "Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 10, Sayı 18, Aralık 2007, s.111–126

TALAS, Mustafa, "Mehmet Eröz'de Ölüm Adetleri Üzerine Bir Araştırma", **Zeitschrift für die Welt der Turken/Journal of World of Turks**, Vol.1, No.1, 2009, s. 10-

SAĞIR, Adem, "Toplu Merasimlerden Belediye Hizmetlerine Kurumsallaşan Ölüm Bağlamında Bir Ölüm Sosyolojisi Denemesi" **Turkish Studies-International Periodical For The Languages,Liteature and History of Turkish or Turkic,** Volume 7/2 Spring 2012, p.903-925, ANKARA/TURKEY

TAŞĞIN, Ahmet, "İnanç Merkezinin Sosyal Bütünleşmedeki İşlevi: Diyarbakır Örneği",Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi(23–27 Eylül Mersin), Ankara: Tüksev Yayınları, 2004, S.1095–1108

THOMAS Louis-Vincent, Funeral Rites, Çev. Nermin Öztürk, (Cenaze ayinleri), **Necmettin Erbakan Üniv.İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Yıl 2003, ss.237–253

ÜNAL, Mehmet Süheyl, "Zamansız Ölüm: Geleneksel ve Modern Toplum Karşıtlığında Ölümün Yeri", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, 2011, ss.121–133

YARDIMCI, Mehmet, "Çukurova'da Ölümle İlgili İnanışlar-Uygulamalar ve İskenderun Mezar Taşlarının Dili" İkinci Uluslararası Karacaoğlan Sempozyumu, Adana, 22–23 Kasım l991

TEZ

COŞTU, Yakup, "Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler – Samsun Örneği" (Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), Samsun 2003

FİLİZ, Abdurrahman, "Çayıralan(Yozgat) ve Çevresinde Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamalar", (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), Kayseri 2006

GÜLEN, Ahmet Yalçın, "Kentleşme Sürecinde Dini Tutum ve Davranışların Değişimi –Ankara Örneği-", (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara 2009

KARA, Zülküf, "Ölüm Fenomeni Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması – Kayseri Örneği" (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-**Yayınlanmamış Doktora Tezi)** Kayseri, Şubat 2009

ÖLMEZ, Özlem, "Türk Folklorunda Ölüm Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma", (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Sakarya 2008

PEKERGİL, Murat, "Ölüm Olgusunun Din Sosyolojisi Açısından İncelenmesi - Konya Örneği-", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Konya 2009

TAŞĞIN, Ahmet, "Diyarbakır ve çevresindeki Türkmen Alevilerde Dini Hayat", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), Ankara 2003

İNTERNET KAYNAKLARI

1- http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-16308-34-diyarbakirda-taziye-kardesligi.html

2- http://www.alevi.dk/inanc/alevi%20cenaze%20dk.htm

3- http://bulentarinc.com.tr/haber/biz-ekmegimizi-kardeslerimizle-paylasmaya-haziriz/517

4- http://www.igdeli.de/kueltuer/aleviyasami/0344e09d171326b09/index.htm

5- http://www.psakd.org/yazarlar/alevi_ogretisinde_cenaze_toreni.html

6- http://www.suryaniler.com/kultur-sanat.asp?id=372

7- http://www.tuik.gov.tr

8-http://zaman.com.tr/haber.do?haberno=1145851&title=bu-da-taziye-acilimi&haberSayfa=1

KAYNAK KİŞİLER

Hidayet Ulugerçek - Şerabi Köyü Alevi dedesi

Hasan Baykut -Türkmenhacı Köyü Alevi dedesi

Musa Karkın - Alevi dedesi (Şehir merkezinde)

Av.Cafer Koluman - Diyarbakır Pir Sultan Abdal Derneği Başkanı

Erdem Aksoy- Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Diyarbakır Şubesi Kurucu Üyesi, Başkan Yardımcısı ve Dernek Saymanı

Bülent Akay - Vaiz

Halime Ekinci - Ev Hanımı

Cemile Arbac - Ev Hanımı

Kamile Özsürücü - Ev Hanımı

Zeynelabidin Çiçek - Emekli İmam

Neşe Demir - Ev Hanımı

Yusuf Akbulut(ve eşi) - Meryem Ana Kilisesi Papazı

Hüseyin Demir - Çiftçi

Hasip Kaya - Çiftçi

Mehmet Kaya - Çiftçi

Ferhat Avcı - Bankacı